מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

קבוצת זהות ומעמד

תופסים את המדינה בגרון

על סיקור שובתים ושביתות בתקשורת הישראלית

נייר מדיניות

שלומית בנימין | מוטי גיגי | יוסי דהאן | שלומית ליר
מתי שמואלוף | נפתלי שם־טוב

"Grabbing the State by the Throat"
Media Coverage of Strikes and Strikers In Israel

Shlomit Benjamin | Yossi Dahann | Moti Gigi | Shlomit Lir
Mati Shemoelof | Naphtaly Shem-Tov

ראש הקבוצה: ד"ר יוסי דהאן
חוקרים מלווים: פרופ' יוסי יונה, ד"ר ניסים מזרחי, ד"ר איציק ספורטא
מרכז הקבוצה: יובל עברי

חברי הקבוצה: לירון אזולאי; גלית אליאסי; אלמוג בהר; שלומית בנימין; מוטי גיגי; שלמה ואזנה;
ענת יונה; סמדר כהן; שלומית ליר; ורד מדר; גד ניסים; רינה צור; דפנה רובינשטיין; אורלי רחמיאן;
ד"ר נפתלי שם־טוב; מתי שמואלוף

עריכת לשון: דפנה לביא

© תש"ע – 2010, מכון ון ליר בירושלים
© 2010, The Van Leer Jerusalem Institute

קבוצת "זהות ומעמד בחברה בישראל" במכון ון ליר בירושלים

מפנה המאות מתאפיין בתהליכי גלובליזציה מואצת, הגורמים בין השאר להגדרה מחודשת של תפקידה ומעמדה של מדינת הלאום כגורם סוברני, לכרסום במדינת הרווחה ולהעמקת הפערים התוך־מדינתיים. תהליכים אלו ניזונים מהשתלטותו של השיח הניאו־ליברלי על יחסי הגומלין שבין האזרח למדינה, ובד בבד מעודדים את התחזקותו של השיח הזה. הניאו־ליברליזם דוגל במדיניות של שוק חופשי ובצמצום מעורבותה של הממשלה בכלכלה הלאומית, שיישומה בא לידי ביטוי בין השאר בצמצום ההוצאה הציבורית לשירותים חברתיים והפרטה של פעילויות כלכליות ושירותים חברתיים. מדיניות זו כרוכה בפרקטיקות של הדרה כלכלית על פי מפתח של זהויות קולקטיביות, ולעתים אף מוּנעת על ידי פוליטיקת זהויות מוסווית ודורסנית, ואחת התוצאות הישירות שלה, כאמור, היא כרסום ברשת הביטחון הסוציאלית. במילים אחרות, אנו עדים להתעצמותם של פערים בין קבוצות זהות שונות ולהחרפת האי־שוויון החומרי ביניהן בתחומים כמו הכנסה, בעלות על רכוש ונגישות להשכלה ולשירותי בריאות. מציאות זו מעודדת את התחזקותה של פוליטיקת הזהויות בקרב קבוצות אלו ובהן מיעוטים לאומיים, קהילות מהגרים וקבוצות אתניות. קבוצות אלו שואפות לייצוג הולם בשדה הפוליטי ולנתח שווה במשאבים הציבוריים.

גם בישראל מתרחש תהליך דומה: הניאו־ליברליזם הולך ומתחזק כאידיאולוגיה המנחה את מדיניותן החברתית והכלכלית של ממשלות ישראל, והשינויים שמתחוללים עקב אימוץ האידיאולוגיה הזאת מביאים להתגברות הפוליטיקה של ההכרה. פוליטיקה זו כוללת בין השאר תביעות של קבוצות שונות בחברה לייצוג לאומי ותרבותי ולייצוג שווה בספֵרה הציבורית, ודרישות לחלוקת משאבים שוויונית שתביא בחשבון את הזהות והאינטרסים הייחודיים של כל קבוצה.

בשנים האחרונות אנו עדים לכרסום באתוס היהודי הלאומי של "כור ההיתוך" ו"מיזוג הגלויות". דבר זה בא לידי ביטוי במגוון תחומים, החל בזירה הפוליטית – בעלייתן של מפלגות חדשות המתאגדות על בסיס זהויות תרבותיות, וכלה בזירה החברתית – בתביעות של קבוצות זהות המנהלות מאבק לקידום האינטרסים הייחודיים שלהן.

התפתחויות אלו מעמתות למעשה שתי גישות מרכזיות בשאלת הצדק החברתי ומשמעותו: צדק חלוקתי וצדק הכרתי. על פי גישת הצדק החלוקתי, חברה צודקת היא חברה העוסקת בחלוקה של משאבים חומריים בלבד; חלוקה של טובין ראשוניים (primary goods) – כמו הכנסה ואמצעים כלכליים אחרים – אינה צריכה להיות מבוססת אלא על עקרונות אוניברסליים האדישים לשאלת זהותו של היחיד. גישה זו מתמקדת בשאלות של אי־שוויון חומרי, וכיוון שמעמדו הכלכלי־החברתי של אדם אינו תלוי בזהותו התרבותית, ניתוח המצב החברתי נעשה בקטגוריות המשקפות ניטרליות תרבותית. על פי גישה זו, כדי לכונן חברה צודקת יש ליצור כוח פוליטי שיוביל מאבק מעמדי המאחד את כלל הקבוצות התרבותיות בחברה.

גישת הצדק ההכרתי, לעומת זאת, מעמידה במרכז את שאלת הזהות הקולקטיבית של היחידים בחברה. תומכי גישה זו שואפים ליצור סדר פוליטי חדש שבמרכזו הכרה בשונות התרבותית המאפיינת את החברה והענקת מעמד שווה לקבוצות השונות בספֵרה הציבורית. את המטרה הזאת, לדעתם, אפשר להגשים באמצעות הסדרים מוסדיים צודקים בכל מיני תחומים. בתחום החינוך, למשל, מן הראוי כי תוכנית הלימודים תכלול את הנרטיבים של כל הקבוצות בחברה; בתחום התקשורת יש לדאוג שהקבוצות השונות יזכו לייצוג שווה במרחב הציבורי. גישת הצדק ההכרתי מתמקדת אפוא באופני כינונה של שליטה תרבותית ומבקשת לגבש תוכניות פעולה נגד שליטה זו, מתוך שימוש בפוליטיקה של זהויות.

לדעת המצדדים בגישת הצדק החלוקתי, הצדק ההכרתי הוא פרוגרמה נפסדת המעודדת "גטואיזציה" ו"בלקניזציה" של החברה. לדעתם, תפיסה זו פוגעת באינטרסים המשותפים ובסולידריות המעמדית הנחוצים

לשם עריכת שינויים כלכליים וחברתיים של ממש. מצדדי גישת הצדק ההכרתי, לעומתם, טוענים כי תומכי הצדק החלוקתי לוקים בעיוורון תרבותי: תפיסתם, הם אומרים, מנציחה את ההגמוניה של הקבוצה השלטת ופוגעת באינטרסים של קבוצות מיעוט שונות בחברה. מחלוקת זו עומדת היום במרכז השיח הציבורי בישראל ויש לה השלכות ניכרות על שאלות של מדיניות ציבורית בתחומים רבים בחברה.

על רקע הדברים האלה הוקמה במכון ון ליר בירושלים קבוצת המחקר "זהות ומעמד בחברה בישראל", שמטרתה לדון בהתפתחויות שתוארו לעיל. בקבוצה משתתפים 15 חוקרות וחוקרים צעירים הנמצאים בשלבים שונים של לימודיהם לקראת תארים מתקדמים ממגוון תחומי דעת (סוציולוגיה, ספרות, מדע המדינה, משפטים וחינוך). חברי הקבוצה משלבים בחייהם פעילות אקדמית עם פעילות לשינוי חברתי, והם מתמודדים עם המתח שבין זהות למעמד בחייהם האישיים, הפוליטיים והאקדמיים.

בדיוניה מעלה הקבוצה לסדר היום הציבורי, התקשורתי והפוליטי סוגיות בוערות בחברה בישראל ומבקשת לבחון אותן מנקודת מבט המשלבת פוליטיקה של זהות עם פוליטיקה של מעמד. פעילותה של הקבוצה מתבססת על בחינה אמפירית של המדיניות הציבורית בארבעה תחומים: חלוקת משאבי קרקע, תקשורת, חינוך וסחר הוגן.

זהות ומעמד בחלוקת הקרקע: בנושא זה נבחנת שאלת הגבולות המוניציפליים בישראל ונוסחו המלצות לרפורמות אפשריות בתחום, המשלבות בין צדק חלוקתי לצדק הכרתי.

זהות ומעמד בתקשורת: בנושא זה נערכת בחינה מקיפה של סיקור שביתות בתקשורת ההמונים מתוך התמקדות בשלושה מקרי מבחן – שביתת המרצים באוניברסיטאות ב־2001, שביתת הנמלים ב־2004 ושביתת העובדים הארעיים בנתב"ג ב־2006.

זהות ומעמד בחינוך: בנושא זה נבחנות פרקטיקות של זהות מזרחית במערכת החינוך הישראלית בשלושה מקרי מבחן – בית הספר "קדמה", רשת "מורשה" ו"מעיין החינוך התורני".

זהות ומעמד בפעולות של סחר הוגן: בנושא זה נבחנת שאלת המשמעות הפוליטית והתרבותית של צריכת מוצרי סחר הוגן מנקודת המבט של השחקנים השונים המעורבים בפעילות זו – היצרנים, המשווקים, תנועות חברתיות ובעיקר הצרכנים.

בסיום סדרת המפגשים עתידה הקבוצה להציע מודלים חלופיים של פעילות פוליטית המשלבים בין שתי התפיסות המרכזיות של צדק חברתי. נייר מדיניות זה הוא התוצר השני של עבודת הקבוצה, והוא מתמקד בשאלת סיקור שביתות בעיתונות הכתובה ובטלוויזיה.

תוכן העניינים

א. מבוא	**7**
ב. שלוש השביתות	**13**
ג. מתודולוגיה	**18**
ד. סיקור השביתות בעיתונות הכתובה: ממצאים ודיון	**20**
ה. סיקור השביתות בטלוויזיה: ממצאים ודיון	**23**
ו. סיקור שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה: ממצאים ודיון	**28**
ז. סיכום	**29**
רשימת מקורות	**31**
נספח 1: לוחות	**34**
נספח 2: תרשימים	**38**

א. מבוא

במדינה דמוקרטית אמצעי התקשורת אמורים להבטיח מידע מגוון, אמין ובלתי תלוי, והאזרחים אמורים ליהנות מ"שוק חופשי" של רעיונות ומנגישות למגוון רחב של מידע ופרשנות במסגרת שיח ציבורי פתוח וביקורתי. שיח זה מעניק הזדמנויות ממשיות להבעת ביקורת ומחאה ולהצעת חלופות לפעולה בהתאם לאמונותיהן ולערכיהן של הקבוצות המכוננות את המרקם החברתי. האזרחים זכאים לייצוג הולם במרחב הציבורי, שאמצעי תקשורת הם נדבך מרכזי בו. במשטר דמוקרטי, שאחת מהגדרותיו המרכזיות היא "שלטון הרוב האמור לשמור על זכויותיו של המיעוט", ייצוג הולם של קבוצות מיעוטים באמצעי התקשורת חיוני במיוחד. בדיקת ייצוג זהותן של קבוצות מיעוט – כקבוצות עובדים הנאבקות למימוש האינטרסים שלהן באמצעות שביתה – משמשת דרך יעילה לבחון עד כמה ממלאים אמצעי התקשורת את תפקידם.

המציאות החברתית־פוליטית מקיימת יחסי גומלין עם המציאות הסמלית שהמדיה היא חלק מרכזי בה. המציאות הסמלית מבנה את המציאות החברתית־פוליטית באמצעות הצגה ומסגור של דימויים שונים אגב עריכתם והבנייתם במרחב הציבורי. לכן, כאשר התקשורת מסקרת התרחשויות במציאות היא אינה מציגה לפנינו עובדות ניטרליות, כלומר מידע נטול פניות. הצגת המציאות בתקשורת היא תוצאה של מאבק בלתי פוסק על משמעות האירועים ועל תבניות ההצגה שלהם, שחלקן הופכות למרכזיות בעוד שאחרות נדחקות לשוליים (Hall 1977). כל סיפור בתקשורת מבוסס על מסגור של מידע: התקשורת יוצרת סיפור על אודות ההתרחשויות, והסיפור מעניק להן משמעות ייחודית וגורם לקהל להתייחס אליו באופנים מסוימים. מסגור ההתרחשויות לסיפור בתקשורת משמעותו "בחירת היבטים מסוימים של המציאות כפי שאנו תופסים אותה והפיכתם למרכזיים באופן המגדיר את הבעיה, מעניק פרשנות סיבתית, הערכה מוסרית או המלצות לטיפול" (Entman 1993, 53). באותה רוח כותב טוד גיטלין שמסגרות תקשורת (media frames) הן "תבניות של הכרה, פרשנות, מיון, הדגשה והדרה שבאמצעותן העוסקים ביצירת מציאות סמלית מארגנים באופן שגרתי את השיח המילולי והחזותי" (Gitlin 1980, 7). מסגור הדיווח בתקשורת קובע מיהם ה"גיבורים" ומיהם ה"נבלים" באירועים המתוארים, הוא מגדיר אילו התרחשויות תיחשבנה מזיקות לחברה ואילו מועילות לה ומהן הדרכים הרצויות לפתרון בעיות וקונפליקטים. המסגור גם קובע את גבולות השיח הציבורי הלגיטימי – אילו סיפורים ראויים ואילו סיפורים אינם ראויים לסיקור.

1. סיקור שביתות וסכסוכי עבודה

מחקרים שבחנו את אופן פעולתם של אמצעי התקשורת מורים שהסיקור בתקשורת רחוק מהאידיאל הדמוקרטי מכמה טעמים: ריכוז הבעלויות על כלי תקשורת בידי מספר הולך ומצטמצם של בעלי הון;[1] היחלשות מעמד העיתונאים – תהליך שהפך אותם לעצמאיים פחות ולתלויים יותר באינטרסים הכלכליים והפוליטיים של הבעלים; צמצום השיח הדמוקרטי; צמצום ניכר בדיווחי חדשות, בשל העובדה שעבור תאגידי התקשורת הבינלאומיים השיקול המכריע בקביעת התכנים הוא השורה התחתונה במאזן הכספי (Miller 2001).

זאת ועוד, השיח הכלכלי והחברתי בתקשורת ממעט לעסוק בשאלות של צדק חברתי; הוא אינו מייצג את האינטרסים של קבוצות מיעוט וקבוצות עובדים ונותן עדיפות לייצוג האינטרסים של אליטות כלכליות ופוליטיות.[2] בדרך כלל סיקור עולמם של העובדים שולי ומצומצם. כלי תקשורת אינם נוהגים כבעבר להעסיק כתבים מיוחדים לסיקור שוק העבודה ויחסי העבודה, ומידע חדשותי על עולם זה מופיע בדרך כלל במוספי

---

* מחקר זה הוא פרי עבודתם של חוקרות וחוקרים צעירים במסגרת פרויקט "זהות ומעמד" במכון ון ליר בירושלים. המחברים מודים לענת פירסט על סיועה הנדיב והערותיה המועילות, וכן לגדי אלגזי, לגדי וולספלד, לארנת טורין, לדוד פרץ, לגדעון עשת ולניר שרון על הערותיהם על מחקר זה שהועלו ביום העיון בַּנושא שהתקיים במכון ון ליר בירושלים.

1 ראו McChesney 1999; Bagdikian 2004; Baker 2007.

2 וולספלד 2006; טורין (בהכנה); Kendall 2005; Puette 1992; Herman and Chomsky 1988.

כלכלה. מוספים אלו מתרכזים בפעילותם של מנהלים ובעלי הון ומתעניינים בסדר היום של תאגידים כלכליים (Martin 2003). בעמודי החדשות ובמדורי הכלכלה הסקירה של פעולות מחאה של עובדים ושל שביתות בדרך כלל שלילית (Kendall 2005), והיא הופכת לשלילית במיוחד כאשר ארגוני עובדים מצליחים להיות כוח מיקוח משמעותי במשא ומתן עם המעבידים (Puette 1992).

הטייתו של הסיקור בתקשורת באה לידי ביטוי בולט בסיקורם של מאבקי עובדים. בסיקור זה אפשר להבחין בכמה תבניות קבועות של מסגור המכוננות את הסיפורים על יחסי עבודה ושביתות. להלן תבניות המסגור השכיחות בסיקור שביתות בתקשורת, כפי שהן מתוארות בספרות המחקרית:[3]

- העובדים כמעט אינם זוכים לייצוג משמעותי. כאשר הם מיוצגים, מדובר בדרך כלל בסיקור קצר שאינו מאפשר להם להשמיע בהרחבה את קולם ולספר על תנאי עבודתם ועל מצבם החברתי והכלכלי.
- הגורם המרכזי להופעתם של עובדים בתקשורת הוא התרחשותן של שביתות. ככל שהשביתה מתארכת, מעורבים בה עובדים רבים יותר והשפעתה על המשק ניכרת יותר. כך הופך הסיקור לשלילי יותר, ובד בבד הולכת וקטנה התמיכה הציבורית בשובתים.
- התקשורת מתייחסת לסכסוך בין העובדים למעביד אך ורק בהקשר המידי של השביתה הנסקרת. היא אינה מספקת תיאור היסטורי מפורט ומדויק של היחסים בין המעביד לעובדים, תיאור שנדרש להבנת העילות לסכסוך העבודה ולפרוץ השביתה.
- התקשורת מתעלמת ממאבקי הכוח המעמדיים ומרציונל הסכסוך שבין בעלי ההון לבין העובדים. לעתים קרובות מוצגים סכסוכי עבודה בתור סכסוכים אירציונליים או אינטרסנטיים שהיו נפתרים אילו העובדים היו מוכנים לשבת ולדון בתום לב על הנושאים הנתונים במחלוקת. לפיכך, פעמים רבות משתמשת התקשורת בסטראוטיפים שעל פיהם ארגוני העובדים והעובדים הם "פראיים", "בטלנים", "לא יצרניים", "עריצים" ו"תאבי בצע".
- הדיווח מדגיש את נזקי השביתה הנגרמים למשק ולצרכנים. העובדים מצטיירים בתור אנשים ציניים האדישים למצוקה ולנזקים שצעדי המחאה שלהם גורמים לכלל הציבור.
- הדיווח אינו בוחן את משמעות קבלת הדרישות והתנאים של המעבידים עבור העובדים: כיצד ישפיע הדבר על רמת החיים ועל הביטחון התעסוקתי שלהם, על משפחותיהם ועל הקהילה שבה הם חיים.
- התקשורת מאמצת תפיסת עולם כלכלית המניחה כי מי שמניע את הכלכלה הם בעלי ההון – מנהלים ויזמים מוכשרים, רציונליים ויצירתיים – ואילו לעובדים אין תרומה משמעותית לצמיחה הכלכלית.
- התפיסה הרווחת בתקשורת היא ששביתות פוגעות במהלך החיים הרגיל והיצרני של הכלכלה.
- הסיקור מתייחס למדינה ולגופים המרכיבים אותה כאל גופים ניטרליים שדאגתם היחידה היא האינטרס הציבורי.
- התקשורת שעוסקת בענייני כלכלה עוינת פעולה קולקטיבית של עובדים, צרכנים ואזרחים. פעולות של הבעת חוסר שביעות רצון ומחאה זוכות ללגיטימציה אך ורק כאשר הן מתבצעות ברמת הפרט.
- התקשורת מדווחת בהרחבה על תנאי העבודה של העובדים ועל ההטבות הרבות שהם זוכים להן, אך נמנעת מלדווח על משכורות, בונוסים, משיכת דיווידנדים ו"מצנחי זהב" של המנהלים. הדיווח גם מדגיש בדרך כלל את "ההכרח בפיטורים כואבים כדי להציל את המפעל".
- מקום העבודה, על פי הדיווחים השגרתיים, הוא ביטוי לעיקרון המריטוקרטי – עקרון המצוינות. על

3 ראו למשל Parenti 1986; Puette 1992; Schmidt 1993; Philo 1995; Erickson and Mitchell 1996; Kumar 2001; Martin 2003; Kendall 2005.

פי נוסחה אחת של עיקרון זה, אנשים טובים ומוכשרים מטפסים בסולם התעסוקה ובסולם השכר וזוכים לתגמולים משום שהם ראויים להם. לעומת זאת מי שנמצאים בתחתית הסולם החברתי והכלכלי כנראה אינם מוכשרים דיים או שאינם מתאמצים דיים.

- מקום התעסוקה נתפס בתקשורת כמוצר צריכה. אם אדם אינו מרוצה ממקום עבודתו, עומדת לפניו האפשרות לבחור מקום עבודה אחר, אך שביתה אינה האמצעי הראוי להבעת חוסר שביעות רצון של העובדים ממקום עבודתם.

גם השפה המשמשת לתיאור שביתות בתקשורת מוטה לטובת המעסיקים. פיטורי עובדים מוגדרים "תהליכי הבראה" כלכליים ההכרחיים ליצירתו של "שוק עבודה גמיש" שיגביר את התחרותיות הכלכלית. דרישות העובדים מכונות "איומים" ו"תביעות", ואילו פעולותיהם של מנהלי המפעלים מכונות "הצעות". שמות העצם והפעלים המתארים את פעולות העובדים נוטים להיות שליליים, ואילו שמות עצם ופעלים המתארים את פעולותיהם ועמדותיהם של המעסיקים נוטים להיות חיוביים (דהאן 2004; Philo 1995). השפה החזותית המאפיינת את דיווחי החדשות העוסקים בשביתות מציגה את נציגי המעסיקים במשרדיהם כדוברים רציונליים ורגועים המדברים ישירות למצלמה, ואילו נציגי העובדים מוצגים בסביבה כאוטית ורועשת, בהפגנות או בפעולות מחאה, ורק לעתים נדירות הם זוכים להתראיין פנים אל פנים (Martin 2003).

2. הממד האתני של הסיקור בתקשורת

מלבד המסגור המציג את היחסים המעמדיים, המשפטיים והכלכליים בין השחקנים השונים – עובדים, מעבידים, צרכנים, פוליטיקאים והציבור הרחב – הסיקור בתקשורת ממסגר גם את זהותם של הצדדים בסכסוך. למשל, מחקרים על ייצוג קבוצות אתניות בתקשורת האמריקנית מראים שקבוצות מיעוט כאפרו־אמריקנים, היספנים וילידים־אמריקנים נעדרות כמעט לחלוטין מהמציאות התקשורתית, וכאשר הן זוכות לייצוג, הוא לעתים קרובות סטראוטיפי ומחזק את דימוין השלילי בחברה (LeVine and Campell 1972; Lemish 2000).

לכאורה, בזירת יחסי העבודה שאלות מעמדיות קודמות לשאלות אתניות, אך ההיסטוריה של התהוות האי־שוויון המעמדי בישראל קשורה הדוקות לזהותם האתנית של בני המעמדות השונים (סבירסקי וברנשטיין 1993), ומתאם זה נשמר עד ימינו אלה (כהן 2006). לכן חשוב לבדוק את יחסם של אמצעי התקשורת לזהותם הייחודית של הצדדים בשביתה, ובתוך כך נדרשת התייחסות לאופן מסגור הזהויות האתניות ולא רק המעמדיות של הקבוצות השובתות.

אשר לייצוגם של מזרחים בשיח הישראלי החוץ־תקשורתי, הדיון התיאורטי מצביע על הכחשת זהותם האתנית בשיח הפנים־יהודי באמצעות ביטולה של הקטגוריה האתנית והטמעתה לתוך שיח מעמדי.[4] אורנה ששון־לוי עומדת על כך שהאפיון המרכזי של "אשכנזיות" כיום הוא היותה קבוצה לא מסומנת המזוהה עם ישראליות ואוניברסליות, ולכן לכאורה היא קבוצה שקופה, חסרת זהות אתנית (ששון־לוי 2008). אפשר לנתח את השיח ההגמוני בישראל כשיח המדבר בשני קולות: הקול האחד מבקש להכחיש, ובתוך כך גם להשתיק דיון על הבדלים אתניים המאיימים על ההומוגניות של הלאום היהודי, והקול האחר יוצר מדרג היררכי סמוי שבראשו האשכנזים, ומציג את האירופי כייצוג האידיאלי, הבכיר והרשמי של ישראל (ששון־לוי 2006). את הקטגוריות "מזרחיות" ו"אשכנזיות" כפי שהתפתחו בשיח הישראלי ההגמוני אין לראות כקטגוריות המבטלות זו את זו, אלא כסוג של תודעה מפוצלת בין המסמנים המזרחיים התרבותיים שמוטמעים לתוך הקטגוריה המעמדית, לבין המסמנים האשכנזיים, השקופים לכאורה, שמקנים זכויות יתר מעמדיות, תרבותיות וסמליות. המפגש בין שתי התודעות יוצר פיצול תרבותי ופוליטי שמאפשר כינונם של גבולות סמליים בתוך החברה היהודית (שנהב 2003).

---

4 ראו Martin 2003; Kendall 2005.

ענת פירסט ואלי אברהם, העוסקים בגיוון התרבותי בתקשורת הישראלית, טוענים שייצוג המיעוטים וקבוצות לא הגמוניות בטלוויזיה לוקה בהכחדה כמותית ואיכותנית כאחד (פירסט ואברהם 2007). פירושה של ההכחדה הכמותית הוא היעדר ייצוג של מיעוטים בתקשורת: ערבים, עולים וחרדים כמעט אינם מופיעים על המרקע, ונוכחותם של נשים ומזרחים דלה יחסית. החוקרים מצביעים גם על אופי הנִראות של מיעוטים ש"התמזל מזלם" – מי שעוברים את הסף ומגיעים אל המרקע המיוחל. אולם כאמור ייצוג קבוצות אלו בתקשורת לוקה גם בהכחדה איכותנית, כלומר הוא משעתק ומבליט את נחיתותם במערך יחסי הכוחות בחברה. בדרך כלל ה"אחרים" הישראלים מופיעים בהקשרים של הפרות סדר, והדבר מחזק את דימוים השלילי. כמו כן, כלי התקשורת אינם מציגים את חברי הקבוצה כסובייקטים פעילים ומשפיעים, אלא כאובייקטים פסיביים חסרי שם, תפקיד ומעמד. כאשר מיוחסים לחברי קבוצות המיעוט מאפיינים ייחודיים, לרוב מדובר במאפיינים שליליים – הם מוצגים בתור אלימים, חריגים, פרובוקטיביים וכדומה – ואילו אופן הצגתה של קבוצת הרוב שקוף וניטרלי.

בחדשות ובתוכניות האקטואליה, שבהן בדרך כלל מסוקרות שביתות, ההכחדה הכמותית והאיכותנית חמורה יותר יחסית לתוכניות אחרות (תוכניות אירוח, דרמה, שעשועונים וכדומה). מצב זה נובע לדעת פירסט ואברהם (2004) מכמה סיבות: יצרני הדיווחים בתקשורת נוטים להגדיר אירועים המתרחשים במוקדי העוצמה והכוח בתור אירועים חשובים מבחינה חדשותית, בניגוד לאירועים המתרחשים בשוליים. סיבה נוספת קשורה ליחסי התלות שבין התקשורת לבין מקורות המידע שלה, הנטועים עמוק בגופים הממסדיים למיניהם ומשפיעים על סדר יומה. הצגה זו של קבוצות מיעוט קשורה גם לאופן שבו יצרני הדיווחים בתקשורת תופסים ומגדירים את ציפיותיו, העדפותיו ותגובותיו של הקהל. בדרך כלל קהל היעד של התקשורת הוא הקבוצה הדומיננטית בחברה ולא הקבוצות האחרות. סיבה אחרונה לאופן ייצוגן של קבוצות המיעוט קשורה לזהותם האתנית, הלאומית, הדתית והמגדרית של אנשי התקשורת. הללו קרובים לנושאים ולאירועים הקשורים לחברי קבוצתם, ורחוקים מעניינים הקשורים לקבוצות אחרות. בהיעדר מודעות ורגישויות מיוחדות למעמדם של מיעוטים בחברה, התקשורת נוטה לייצגם מבעד לדעות קדומות ולסטראוטיפים שהם נחלת קבוצת הרוב, שאליה כאמור שייכים המסקרים. פירסט ואברהם מצאו כי רוב המנחים והכתבים בחדשות ובתוכניות אקטואליה הם גברים (66%), יהודים (99%), חילונים (99%), אשכנזים (73% שזוהו) וותיקים (100%), ומסקנתם היא שבמצב כזה לא נותר למעשה מקום לנציגי הקבוצות האחרות על המרקע (פירסט ואברהם 2007).

מסקנות דומות עולות ממחקרו של יהודה בר־לב, הבוחן את ייצוגן של קבוצות שונות בחברה הישראלית בשידור הציבורי בטלוויזיה (בר־לב 2007). מניתוח 670 דמויות שהופיעו על המסך עולה ש־94% היו יהודים ותיקים, 79.4% גברים, 81% חילונים ו־47% זוהו כאשכנזים. המחקר מראה שהקבוצה שזכתה לייצוג הנכבד ביותר בסיקור בערוץ הציבורי היא גברים יהודים ותיקים ואשכנזים. מניתוח מאפייני הדמויות עולה ש־70% מהאשכנזים הוצגו כמשכילים לעומת 35% מהמזרחים. לעומת זאת 12% מהמזרחים הוצגו כחסרי כל השכלה. ב־53% מהמקרים השכלתם של המזרחים אינה ברורה. 9.5% מדמויות המזרחים שהוצגו על מסך השידור הציבורי היו אנשי "צווארון כחול" ופועלי ניקיון. הנושאים שבהם זכו האשכנזים לייצוג בולט היו פוליטיקה פנימית, פוליטיקה בינלאומית, איכות חיים חיובית או שלילית וסיפורים אנושיים מעניינים. לעומת זאת ייצוגם של המזרחים בלט בנושאי פשע ואלימות (23.4% מהמזרחים לעומת 10% מהאשכנזים), ועוני ומצוקה (11% מהמזרחים לעומת 1.5% מהאשכנזים).

מעמדם החברתי והכלכלי של הצדדים בסכסוך העבודה ובשביתות זוכה למקום מרכזי ולייצוג מפורש רחב יחסית בתקשורת, אך זהותם האתנית, הלאומית והמגדרית נתפסת כלא רלוונטית לכאורה לאירוע המדווח, ולכן זהות זו אינה מיוצגת בדרך כלל. ואולם לא נכון לומר שהתקשורת מתעלמת מזהותם של הצדדים, שכן היא מייצגת ומבנה אותה באופן לא מפורש באמצעות מנגנוני מסגור למיניהם.

מחקר זה בוחן שובתים השייכים לקבוצות אתניות ומעמדיות שונות: רוב חברי סגל המרצים הבכירים באוניברסיטאות הם אשכנזים (בלכמן 2008), ורוב השובתים פועלי הנמלים והעובדים הארעיים ברשות שדות התעופה הם מזרחים. מכאן שישנה חשיבות רבה לניתוח השביתות לא רק מההיבט המעמדי – מתוך

הבחנה בין עובדי "הצווארון הלבן" לבין עובדי "הצווארון הכחול" – אלא גם מההיבט של בחינת המתאם בין מעמד העובדים לזהותם האתנית.

3. המדינה בתפקיד בעלים ומעביד

מאפיין מרכזי וייחודי של השביתות הנבחנות במחקר הוא שהמעבידים אינם תאגידים כלכליים או בעלי הון פרטיים, אלא המדינה: בשביתת עובדי הנמלים, שר האוצר, הממשלה והכנסת הם שיזמו באמצעות חקיקה את הרפורמה בנמלים שהיתה עילת הסכסוך; בשביתת המרצים הבכירים באוניברסיטאות, המדינה היא המעסיק הישיר של הסגל הבכיר, ועילת הסכסוך בין הצדדים – הממונה על השכר באוצר מכאן ונציגי ארגוני העובדים מכאן – היתה מחלוקת על תוספות שכר למרצים בשל שחיקת שכרם; ואילו בשביתת העובדים הארעיים, המעסיק הוא רשות שדות התעופה (רשות ממשלתית), ועילת השביתה היתה כוונת הרשות שלא לחדש את חוזי העבודה של העובדים הארעיים ולפטרם.

בסכסוכי העבודה בנמלים וברשות שדות התעופה הסיבות הישירות לסכסוך לא היו העילות המסורתיות המאפיינות סכסוכי עובדים ומעבידים, כלומר אי־הסכמה על תנאי שכר ותנאי עבודה; בסכסוך העבודה בנמלי הים המדינה אף היתה מוכנה להעניק לעובדים מענקים כספיים מיוחדים כדי שיסכימו לשינויים הארגוניים שניסתה לקדם. בשביתות אלו נבע העימות מרצונה של המדינה לבצע שינויים מבניים משמעותיים במשק הישראלי: לקדם הפרטה של נכסים ציבוריים וליצור שינויים בשוק העבודה. מטרת השינויים האלה היתה לצמצם את מספר העובדים הזוכים למעמד של קביעות ולסל זכויות רחב ולהחליפם בעובדים המועסקים באמצעות צד שלישי – חברות כוח אדם או קבלני שירותים. צעד זה נועד להביא להקטנת מספר העובדים במגזר הציבורי, לצמצום עלויות העבודה ולהבטחת גמישות ניהולית למעסיק. סכסוכי העבודה הללו קשורים אפוא לאידיאולוגיה ניאו־ליברלית כלכלית וחברתית רחבה יותר שהמדינה קידמה בנחישות רבה באותן שנים. לכן, בניתוח סיקור השביתות בתקשורת בחנו לא רק כיצד סיקרה התקשורת את הצדדים לסכסוך, אלא גם כיצד היא התייחסה לעילות הסכסוך, שנגעו כאמור למחלוקות אידיאולוגיות, כלכליות וחברתיות עמוקות כגון מעורבותה של המדינה בחיי הכלכלה, הפרטת נכסים ציבוריים, מעמדה של העבודה המאורגנת, זכויות חברתיות ואופי יחסי העבודה במשק.

4. השביתות: רקע אידיאולוגי וכלכלי

בספטמבר 2001 החלה ממשלת ישראל בראשות אריאל שרון בסדרה של צעדים ותוכניות כלכליות שבמרכזם קיצוצים גדולים בתקציבי השירותים החברתיים, פגיעה ברשת הביטחון הסוציאלי, הפחתה בשכר העובדים בשירותים הציבוריים והחלת שינויים מרחיקי לכת בהסדרי הפנסיה. לטענת הממשלה, צעדים אלו היו הכרחיים לחילוץ המשק הישראלי מהמיתון הכלכלי שאליו נקלע. המיתון נבע הן מן ההתרחשויות הביטחוניות – האנתיפאדה שפגעה בפעילות הכלכלית ובהכנסות המדינה, והן מן המיתון הכלכלי העולמי. המיתון העולמי התבטא בין השאר במשבר החריף שפקד באותן שנים את תעשיית הטכנולוגיה העילית, משבר שהיו לו השלכות גם על ישראל.

ואולם המשבר הכלכלי שחווה המשק הישראלי באותה עת לא היה המניע היחיד לצעדים ולתוכניות אלו. מניעים נוספים היו רצונם של קובעי המדיניות הכלכלית לחולל שינויים נרחבים בסדר החברתי והכלכלי בישראל, שינויים העולים בקנה אחד עם האידיאולוגיה הניאו־ליברלית. אחת מאבני היסוד של הגישה הניאו־ליברלית היא צמצום מעורבותה של המדינה בחיי הכלכלה. על פי גישה זו, מעורבות המדינה משמעותה פגיעה בחירויות הפרט, בעיקר בחירותו הכלכלית ובזכותו לקניין. נוסף על כך, מעורבות המדינה בחיי הכלכלה נתפסת כמדיניות שאינה תורמת לרווחת הפרט והכלל ומשרתת בעיקר פוליטיקאים ובעלי עניין המייצגים קבוצות אינטרסים צרות, בראש ובראשונה הקבוצות השולטות בביורוקרטיה הממשלתית. לפי גישה זו, בעלות המדינה על עסקים כלכליים יעילה פחות מבעלותם של גורמים פרטיים, שכן התמריץ שיש לגורמים אלו להגדיל את רווחיהם האישיים גורם להם לנהל את העסקים ביתר יעילות, לטובת המשק והצרכנים.

בתוך שנתיים, מספטמבר 2001 ועד ספטמבר 2003, ביצעה הממשלה שש תוכניות כלכליות שבמסגרתן נעשו קיצוצים נרחבים בתקציב המדינה.[5] באותן שנים, וגם בשנים שלאחר מכן, נמשכו הניסיונות המאומצים של הממשלה להפריט חברות ממשלתיות. הפרטת כמה חברות – כגון צים, בזק ובז"ן – הושלמה, ואילו תהליך ההפרטה של חברות ציבוריות אחרות – כגון מקורות, חברת החשמל, רשות הדואר והתעשייה הצבאית – טרם הסתיים. הפרטת הנמלים היתה אפוא אחד מיעדיה המרכזיים של הממשלה.[6] את שלושת האירועים הנבחנים במחקר זה יש לראות בהקשר אידיאולוגי, פוליטי, חברתי וכלכלי רחב זה.

5 עם תוכניות אלו נמנות "חומת מגן כלכלית" (יוני 2002) והתוכניות להבראת כלכלת ישראל (יוני 2003 וספטמבר 2003). לפירוט מלא של שש התוכניות ראו סבירסקי וקונור־אטיאס 2003.

6 לתיאור מדיניות ההפרטה ולדיון בהשלכותיה ראו פלג 2005; חסון 2006.

ב. שלוש השביתות

שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות נסבה על השחיקה בשכר המרצים ועל הפיצוי עליה. אולם מלבד סוגיה זו היו חילוקי דעות עמוקים בין משרד האוצר לארגון הסגל הבכיר באוניברסיטאות. חילוקי הדעות נבעו מהעמדה העקרונית של משרד האוצר שיש לצמצם את היקפו ואת עלויותיו של המגזר הציבורי, שהמרצים הם חלק ממנו, וכן מעמדתו שיש לפעול לצמצום מעורבות המרצים בניהול האוניברסיטאות, ושיש לבטל את ההסדר ההיסטורי של שכר אחיד לכל המרצים באותה דרגה ולעבור לשיטה המאפשרת שכר דיפרנציאלי. עמדות אלו באו לידי ביטוי אחר כך, בדוח ועדת מלץ, ששינה את דרך ניהול האוניברסיטאות וצמצם במידה ניכרת את מעורבות המרצים בניהולן, וכן בדוח ועדת שוחט, שהמליץ בין היתר על כינון סולם שכר דיפרנציאלי. את מסקנותיו של דוח שוחט ניסה משרד האוצר לכפות על נציגי הסגל הבכיר באוניברסיטאות בשביתה שהתרחשה בשנת 2007, והדיון על יישומו נמשך עד ימים אלו.

שביתת עובדי הנמלים פרצה בעקבות צעד יוצא דופן לנוכח יחסי העבודה שהתקיימו לאורך שנים בין המדינה לאיגודי העובדים – החלטת הממשלה וחקיקת הכנסת שנועדו להפוך את שלושת הנמלים לחברות ממשלתיות נפרדות ועצמאיות. באופן חריג התקבלה ההחלטה ללא משא ומתן עם נציגי הארגון היציג של העובדים וללא הסכמתם. צעדים אלו היו הן בעיני העובדים והן בעיני אנשי משרד האוצר מהלך ביניים לקראת הפרטה מוחלטת של הנמלים באמצעות מכירתם לבעלי הון פרטיים. טענת נציגי העובדים היתה שהדבר יפגע בביטחונם התעסוקתי, בכוחם הארגוני ובתנאי עבודתם העתידיים. לעומת זאת, עמדת משרד האוצר היתה שההפרטה הכרחית להגברת היעילות הכלכלית ושעמדות האיגודים המקצועיים של העובדים מונעות מהמעסיקים גמישות ניהולית שתאפשר להגדיל את כושר התחרות בשוק הגלובלי. למאבק עובדי הנמלים היתה משמעות סמלית רבה יותר מלמאבק שגרתי של איגוד מקצועי על תנאי עבודתו. הן מבחינת יושב ראש הסתדרות העובדים הכללית החדשה, חבר הכנסת עמיר פרץ, והן מבחינת שר האוצר בנימין נתניהו, מאבק זה נסב על מעמדה של העבודה המאורגנת בישראל ועל עתידה.

העילה לשביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה היתה מעמדם הארעי – אף על פי שרבים מהם הועסקו במעמד זה במשך שנים רבות, מקצתם על ידי חוזה העסקה לחמש שנים המתחדש בתום התקופה. משמעות צורת העסקה זו היא יצירת מעמד של עובדים המועסקים במשך שנים רבות בלא קביעות, בלא ביטחון תעסוקתי, ועם סל זכויות מצומק יחסית לסל הזכויות של העובדים המאורגנים ברשות שדות התעופה, עובדים שתנאי העסקתם מעוגנים בהסכם קיבוצי. רשות שדות התעופה רצתה לפטר את העובדים הארעיים כדי למנוע תביעה עתידית שלהם להכרה בתור עובדים קבועים. כוונת הרשות היתה להחליפם בעובדים זולים יותר, עובדי קבלן כוח אדם, כדי שהקבלן ולא רשות שדות התעופה ייחשב למעסיקם הרשמי. שינוי זה היה אמור להוביל להורדת עלות העבודה עבור רשות שדות התעופה ולהחלשת כוחם של העובדים המאורגנים הנותרים, שמספרם ילך ויקטן בחלוף הזמן.

1. שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות, 2001

עם תחילת שנת הלימודים תשס"ב (2001/2) החלה שביתת הסגל הבכיר של כל האוניברסיטאות המחקריות בארץ.[7] השביתה נמשכה 24 ימים. המרצים דרשו להעלות את שכרם שנשחק ולחתום על הסכם קיבוצי חדש עם מעסיקם – המדינה.[8]

פרופ' אסא ליפשיץ, יושב ראש המועצה המתאמת של הסגל הבכיר שניהל את המשא ומתן, הסביר כי המרצים דורשים תוספת שכר רטרואקטיבית לפיצוי על שחיקת שכרם מאז 1999 ועד 2001, חתימה

---

7 האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת תל־אביב, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, אוניברסיטת בר־אילן, מכון ויצמן למדע והטכניון.

8 נתוני הרקע ופירוט עמדת הצדדים הם על פי בן ששון־פורסטנברג וחדד־חזקיה 2001.

על הסכם קיבוצי חדש לשלוש השנים הבאות ויצירת מנגנון למניעת שחיקת שכרם בעתיד. כמו כן דרשו המרצים ששכרם יושווה לשכרם של עובדים במגזרים דומים – שופטים, מנכ"לים וחברי כנסת – שעלה בפרק זמן זה בשיעור של 16.8% בממוצע, ולשכרם של עובדי המחקר במשרד הביטחון, שקיבלו תוספת של 13%.

משרד האוצר סירב לכל הצמדה של שכר המרצים למגזרים אחרים והסכים להצמידו אך ורק למדד המחירים לצרכן. הוא נשאר איתן בעמדתו מתחילת 2001 והציע תוספת של 0.5% נוסף על 3.5% שהוענקו בהסכם עם ההסתדרות בפברואר 2001, בסך הכול תוספת של 4%. משרד האוצר טען כי המצב הכלכלי הקשה שאליו נקלע המשק בעקבות התפרצות האנתיפאדה השנייה אינו מאפשר העלאת שכר גדולה למרצים, משום שהעלאה זו תגרור תביעות דומות מצד מגזרים אחרים.

באשר לסטודנטים, הללו נמנעו מלנקוט עמדה במחלוקת שבין המרצים למשרד האוצר, אך מחו על הפגיעה בהם. יושב ראש התאחדות הסטודנטים, ליאור שטרסברג, טען שהסטודנטים הם הקורבן היחיד של השביתה.

בתחילת יולי 2001 התריעו המרצים כי לא יפתחו את שנת הלימודים תשס"ב ללא הסכם שכר חדש. בספטמבר 2001 הודיעו המרצים לוועד ראשי האוניברסיטאות על כוונתם לשבות והכריזו על סכסוך עבודה. ב־4 בנובמבר 2001 החלו לשבות כ־4,200 מרצים מן הסגל הבכיר, בעוד עמיתיהם חברי הסגל הזוטר קיימו תרגילים ושיעורים באופן סדיר ככל האפשר (רגב 2001א).

ביומה החמישי של השביתה הכריזו ראשי הסטודנטים כי יפגינו נגד שני הצדדים, משרד האוצר והמרצים, וימחו על הפגיעה שגורמת להם השביתה. העמדה של התאחדות הסטודנטים שטענה לניטרליות בסכסוך שבין הסגל הבכיר למשרד אוצר התפוגגה, והתנגדותם הופנתה בעיקר כלפי המרצים, ששביתתם עלולה היתה לדעתם להביא לביטול הסמסטר (*ידיעות אחרונות* 2001). היעדר פתרון לסכסוך גרם להחרפת המחאה של הסטודנטים. לאחר שבועיים של שביתה, ב־18 בנובמבר 2001, הם החלו בהפגנות סוערות והשביתו את הלימודים באמצעות נעילת שערי הקמפוסים בפני המרצים והסטודנטים (רגב 2001ב).

ב־19 בנובמבר 2001 התגבשה טיוטת הסכם בין הצדדים, שמשמעותה קבלת עמדת משרד האוצר. המרצים הסכימו לקבל תוספת של 4% בלבד (במקום 16% על פי דרישתם המקורית), וויתרו על העלאת תביעות עתידיות עד לתום תקופת ההסכם. ב־30 בנובמבר 2001 הסתיימה השביתה. המרצים חתמו על הסכם שעיקריו תוספת של 4% – 3% במשכורת ינואר 2002, ו־1% במהלך 2002 בפריסה חודשית – והתחייבות שלא לשבות עד אוקטובר 2002.

2. שביתת עובדי הנמלים, 2004

תחילתו של מהלך הפרטת הנמלים ב־22 באוגוסט 1999, היום שבו התקבלה החלטת הממשלה לשינוי מבני בנמלים ש"ייעשה בהיוועצות עם עובדי הרשות".[9] שנתיים וחודשיים לאחר מכן, ב־1 בנובמבר 2001, שר האוצר סילבן שלום ושר התחבורה אפרים סנה התחייבו לפני יושב ראש ההסתדרות עמיר פרץ כי "הפעלתן של חברות הבת תיעשה רק לאחר שייחתם תוך פרק זמן מוגדר ולאחר התייעצות עימך, הסכם קיבוצי אחד או יותר, המסדיר, בין היתר, את תנאי העבודה של העובדים, הבטחת זכויות העובדים, הסדרי השכר, יחסי עבודה ובטחון תעסוקתי הנובעים מהחלטה זו".[10] כעבור כמה שבועות החליטה הממשלה לנקוט פעולה שתביא ליצירת תחרות בנמלים – תיאגוד הנמלים על ידי שלוש חברות בת של רשות הנמלים. בעקבות זאת נפתח משא ומתן בין הממשלה להסתדרות. התקבלה בו החלטה על התייעלות במגזרים השונים של נמל אשדוד וגובשה הסכמה, לפי דברי ההסתדרות, שההידברות בנושא תיאגוד הנמלים תחל רק עם סיום חתימת הסכמי ההתייעלות.

---

9 להשתלשלות העניינים עד סוף 2003 ראו רשות הנמלים ואח' נ' הסתדרות העובדים הכללית החדשה, האגף לאיגוד מקצועי, ס"ק 12/03, 9 בדצמבר 2003, uploaded.fresh.co.il/2003/12/10/950415.rtf (אוחזר ב־28.6.10).

10 ראו שם.

בתחילת ספטמבר 2003 נודע להסתדרות מכלי התקשורת כי בכוונת הממשלה לערוך שינויים מבניים בנמלים באופן חד־צדדי. יושב ראש האגף לאיגוד מקצועי וסגן יושב ראש ההסתדרות, שלמה שני, פנה אל שר התחבורה אביגדור ליברמן ואל עמוס רון, מנכ"ל רשות הנמלים, ומחה על הכוונה האמורה.[11]

ב־15 בספטמבר 2003 קיבלה הממשלה את יוזמתם של שר האוצר ושר התחבורה והחליטה להפריט את רשות הנמלים. בתוך פחות מחודש התגבשה הצעת החוק "רשות הנמלים והספנות" (התשס"ד), שמשמעה הפרדת הרשות לשלוש חברות ממשלתיות, אשר יפעילו כל אחת בנפרד את אחד הנמלים, והקמת חברה ממשלתית נוספת אשר תחזיק ותנהל את נכסי הנמלים.[12]

ב־30 בספטמבר 2003, בתגובה להצעת החוק, שבתו עובדי הנמלים שביתה מלאה. ב־4 באוקטובר 2003, בעקבות המשא ומתן שהתקיים בין הצדדים, כתב שר התחבורה מכתב ליושב ראש ההסתדרות. הוא הציע כי ההידברות בין הצדדים תימשך עד לתאריך היעד שנקבע (25 באוקטובר 2003), ובפרק זמן זה יחזרו העובדים לעבודה סדירה ומלאה. במכתב הבטיח השר כי במהלך ההידברות תימנע הממשלה מקידום הליכי החקיקה. יו"ר ההסתדרות השיב בו ביום כי הוא מוכן לפתוח במשא ומתן מידי ורצוף על סמך ההבנות שהושגו בשנת 2001.

למרות ההתחייבות במכתב עברה הצעת החוק בקריאה ראשונה בכנסת ב־9 באוקטובר 2003. בתגובה הכריזה ההסתדרות על שביתה. ב־17 בנובמבר 2003 הוציא בית הדין הארצי לעבודה צו שמצד אחד מחייב את העובדים לשוב לעבודה סדירה, ומצד אחר מורה לממשלה להקפיא את כל ההליכים לאישור החוק בקריאה שנייה ושלישית ולפתוח במשא ומתן למציאת פתרון מוסכם על שני הצדדים.[13]

מדצמבר 2003 ועד מאי 2004 התנהל משא ומתן בין משרד האוצר לבין נציגי העובדים למימוש הרפורמה. משא ומתן זה לא התנהל על מי מנוחות – במהלכו היו הפגנות, עיצומים והשהיות מצד העובדים. משרד האוצר פתח במסע פרסום בעלות של שלושה מיליון ש"ח, כדי להסביר את עמדתו ולהציג את היתרונות בהפרטת הנמלים.

ב־14 ביולי 2004 אישרה הכנסת בקריאה שנייה ושלישית את חוק רשות הנמלים והספנות, התשס"ד־2004. החוק קבע כי יונהגו שינויים מבניים בנמלים: שלושת הנמלים, חיפה, אשדוד ואילת, יפוצלו ויפעלו כחברות נפרדות שיתחרו זו בזו ויימכרו בסופו של דבר ליזמים פרטיים. כמו כן תוקם חברה ממשלתית נוספת אשר תחזיק ותנהל את נכסי הנמלים.[14] למחרת, בהיוועצות עם יושב ראש ההסתדרות, הכריזו העובדים על שביתה חלקית בנמלים ללא הגבלת זמן, ולא נשללה האפשרות שקבוצות עובדים נוספות במגזר הציבורי יצטרפו לשביתה לאות הזדהות (זרחיה וביאור 2004).

כעבור שבוע, ב־22 ביולי 2004, בית הדין הארצי לעבודה הורה לעובדים לשוב ולהפעיל את הנמלים עד לחתימת הסכם קיבוצי חדש (ביאור 2008א), ואולם הם לא מיהרו לשוב לעבודה. אדרבה, הם החריפו את השביתה החלקית לכמה שעות לאות הזדהות עם דוד פרץ, מראשי ועד העובדים בנמל חיפה שנחקר במשטרה (ביאור 2008ב). הלחץ מצד היצואנים, היבואנים והתעשיינים, שהיו זקוקים נואשות לנמל להעברת סחורותיהם, הביא את שר האוצר, ב־5 באוגוסט, להציע להקפיא את החוק לשבעה חודשים, ובחודשים אלו לנהל משא ומתן אשר יסדיר את זכויות העובדים בעקבות ההפרטה (ביאור ובן־יהודה 2008). ההצעה התקבלה ונחתם הסכם ביניים בין הממשלה להסתדרות לסיום השביתה החלקית, שנמשכה 23 יום. העובדים החליטו שלא לכבד את ההסכם. הם לא הפסיקו את השביתה, הארוכה בתולדות הנמל, והורידו תפוקתם ל־30% בלבד.

---

11 ראו שם.

12 על ההחלטה ראו רשות החברות הממשלתיות 2004.

13 ראו לעיל הערה 9.

14 התוכנית היתה למעשה פשרה על התוכנית המקורית של משרד האוצר, שכללה נוסף על הפרטת רשות הנמלים גם את הפרטת רכבת ישראל. איגוד עובדי הרכבת הצליח לסכל את התוכנית במפגן של מחאות ושיבושי תנועת הרכבות במשך שבוע שלם.

ב־8 באוגוסט 2004 שב והתערב בית הדין הארצי לעבודה והוציא צו המורה על הפסקת השביתה כנגד הקפאת חוק הנמלים עד להסכם שאמור היה להתגבש בין הצדדים בחודשים הבאים. לאחר שלושה שבועות של שביתה חלקית, ב־9 באוגוסט 2004, נהג כל אחד משלושת הנמלים בצורה אחרת: בנמל אילת התחדשה העבודה במלואה, בנמל חיפה הסתפקו העובדים בתפוקה של 80%, ובנמל אשדוד הם המשיכו בשביתה החלקית במתכונתה הקודמת. ב־12 באוגוסט 2004 החליטה הממשלה לפצות את היצואנים בגין השביתה. ב־24 בפברואר 2005 יצאה ההפרטה לדרך באישור ההסתדרות, אגב פיצוי העובדים. הפיצוי ניתן למי שעבד בנמלים באותה העת, אך לא יינתן למצטרפים בעתיד.

3. שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה, 2006

בשנים האחרונות נוקטים משרד האוצר ומשרד התחבורה מדיניות שמטרתה העברת עיקר הפעילות בנמל התעופה בן־גוריון (נתב"ג) לחברות קבלן. בנמל התעופה מועסקים עובדים ארעיים בחוזים לתקופה קצובה, באישור ההסתדרות ובהסכמתה. בחוקת הוועד הכללי של עובדי רשות שדות התעופה בנתב"ג (שקיבלה את אישור ההסתדרות) מוענקת לעובדים הארעיים זכות הצבעה, אולם רק לעובדים הקבועים יש גם הזכות להיבחר (וטורי 2006).

בהסכם הקיבוצי האחרון שעליו חתם הוועד הכללי של העובדים בנתב"ג נקבע כי בתמורה למתן קידום וקביעות לחברי הוועד יוחמרו תנאי העסקתם של העובדים הארעיים. הוועד מצדו התחייב שלא לשבות עד דצמבר 2007. העובדים הארעיים הוחתמו על חוזים דרקוניים יותר ויותר, ובכלל זה החוזה האחרון, שעל פיו עובד ארעי לא יוכל עוד להיות מועסק יותר מחמש שנים. במהלך השנים חל בהדרגה גידול במספר העובדים הארעיים ושיעורם הגיע ל־80% מהצוותים (שם).

הנהגת הוועד של עובדי נתב"ג קיוותה לצרף לחבריה עובדים נוספים שיקבלו קביעות, ואילו הנהלת הרשות הניחה שהיא יכולה לקדם ללא הפרעה את תוכניתה לשינוי ממשי ביחסי העבודה ברשות. ההנהלה הכינה 120 מכתבי פיטורים, שכללו כמעט את כל העובדים הארעיים בחטיבת התפעול שעובדים יותר משנתיים רצוף (תנאי מינימום לקבלת קביעות על פי ההסכמים הקיימים) (סניור 2006א). הוועד, בצעד נדיר של ויתור על כוחו, עודד את 120 העובדים הארעיים הוותיקים להתארגן ולהקים מעין ועד פעולה. בד בבד נרמז להם שאם יתפוצץ המשא ומתן, "קצת בלגן" יתקבל בברכה (וטורי 2006).

ב־1 בנובמבר 2006 נכשל המשא ומתן בין ההנהלה לעובדים הארעיים לאחר שהנהלת הרשות לא הסכימה לשנות את החלטתה לפטר את 120 העובדים (סניור 2006א; 2006ב). ב־2 בנובמבר נודע לעובדים על ההזמנות הראשונות לשימוע לפני פיטורים, והם החלו לשבות מיד. הוחלט שמטרות השביתה הן ביטול כל מכתבי הפיטורים והעסקה מובטחת ללא פיטורים בחורף לכל העובדים הארעיים שעבדו בנמל לפחות חמש שנים רצופות (וטורי 2006). למחרת הכרזת השביתה ביקשה הנהלת הרשות לבטל את תוקף כרטיסי העובד של השובתים, ובתגובה הם השביתו את כניסת הכבודה לשדה. השביתה היתה כמעט מוחלטת, ורוב הטיסות נחתו והמריאו בלא לפרוק כבודה (וטורי 2006; סניור 2006ב).

ב־3 בנובמבר התקיים דיון בבית הדין המחוזי לעבודה. עורך דין הוועד הכללי, בני כהן, נרתם לסייע לשובתים והביא לפסק דין שהגדיר את השביתה חוקית. בשלב זה שבתו כ־550 עובדים ארעיים, שהם כמעט כל העובדים הארעיים בחטיבת התפעול. ב־6 בנובמבר הוציא בית המשפט המחוזי לעבודה בתל־אביב צו מניעה זמני שחייב את השובתים לחזור לעבודה עד הדיון בבית המשפט הארצי, בתנאי שרשות שדות התעופה תבטל את כל צווי ההרחקה ותחזיר את כרטיסי העובד לשובתים. אולם ההנהלה סירבה לבטל את צווי ההרחקה של שלושה מהעובדים ולא אפשרה להם להיכנס לשטח האווירי. לנוכח עמדת ההנהלה החליטו השובתים להמשיך ולשבות עד שיבוטלו צווי ההרחקה. ב־7 בנובמבר 2006, עקב קריסתו המוחלטת של שדה התעופה, נכנעה הנהלת הרשות וביטלה את צווי ההרחקה. או אז חזרו השובתים לעבודתם, אך "לפי הספר" – בעצלתיים, בדיוק לפי הוראות חוזה העבודה.

בעקבות הדיון בבית המשפט הסכימו ההסתדרות ורשות שדות התעופה להקפיא לשבועיים את הליך הפיטורים ולפתוח במשא ומתן. בד בבד גייסה רשות שדות התעופה 120 עובדים "שוברי שביתה" (חלקם

קרובי משפחה של אנשי הנהלה) והבטיחה להם אלף שקלים ליום אם יסכימו לעבוד במקום השובתים (שם). ב־12 בנובמבר החל המשא ומתן הרשמי והסתיים בו ביום. הפשרה קבעה שמספר המפוטרים יצומצם ל־46 אנשים וכל יתר העובדים הארעיים יועסקו עד דצמבר 2007. הסיכום היה בעל פה בלא שום מסמך כתוב שהוצג לשובתים (שם). ב־14 בנובמבר פנה ועד עובדי רשות שדות התעופה לכמה עובדים ארעיים שהובטחה להם בעבר הבטחה לא מחייבת למעמד קבוע, ואיים עליהם שהבטחה זו לא תמומש אם ימשיכו בצעדי מחאה. צעד זה פורר את הסולידריות בין העובדים. בד בבד הוציאה ההסתדרות הכללית הוראה לכל ראשי הוועדים בנתב"ג לשבור באופן פעיל כל ניסיון מחודש לשביתה של העובדים הארעיים.

השימועים לפני הפיטורים התקיימו במחצית השנייה של נובמבר. בסופו של דבר פוטרו רק כמחצית העובדים שהנהלת רשות שדות התעופה תכננה לפטר, וחמישים עובדים המשיכו בעבודתם. העובדים לא קיבלו קביעות, אלא הארכה של חוזי העבודה עד לדצמבר 2007 והתחייבות שבמשך תקופה זו הם לא יפוטרו משום סיבה שהיא. רשות שדות התעופה עמדה בהתחייבות זו.[15]

15 נמסר בריאיון אישי עם עמי וטורי, ממובילי השביתה, 19 ביוני 2008.

ג. מתודולוגיה

כאמור, מחקר זה מבקש לבחון את כיצד סוקרו בתקשורת שלוש שביתות של קבוצות עובדים שונות מבחינת מעמד וזהות אתנית, מתוך התמקדות באופן שבו התקשורת ממסגרת את סיפורה של כל שביתה, ובכך מקבעת את היחס הציבורי המתבקש כלפי הצדדים לסכסוך העבודה. לשם כך בדקנו את הצגת השביתות בשני עיתונים מרכזיים – *הארץ* ו*ידיעות אחרונות*, ובערוצי הטלוויזיה המשדרים חדשות ברמה ארצית – הערוץ הראשון, הערוץ השני וערוץ 10.

ידיעות אחרונות הוא העיתון הנפוץ ביותר במדינה. הוא פונה אל שכבות רחבות בחברה, ובכלל זה המעמדות הנמוכים. לעיתון אין סדר יום כלכלי מובהק התומך בקבוצה חברתית מסוימת, והוא מציג את עצמו בתור "העיתון של המדינה", המציג עמדות מאוזנות. *הארץ* הוא עיתון בעל אידיאולוגיה מדינית וכלכלית ליברלית. הוא פונה אל קהל משכיל יותר ואל שכבות מבוססות יותר, ויש לו השפעה רבה על האליטות בישראל.

באשר לערוצי הטלוויזיה, סקרנו את כל הכתבות שעסקו בשלוש השביתות בכל תוכניות החדשות מ־18:00 עד 22:00. השוני ניכר בעיקר בין ערוץ הטלוויזיה הציבורי (הערוץ הראשון) לבין הערוצים המסחריים (הערוץ השני וערוץ 10). אופי הערוץ, ציבורי או פרטי, השפיע על אופן הסיקור: אמנם הערוץ הציבורי משוחרר יחסית משיקולי מדרוג (rating), אך הוא מושפע במידה מסוימת מגורמים מפלגתיים־פוליטיים כאלה ואחרים. לעומת זאת, הערוצים המסחריים מונעים בעיקר משיקולי מדרוג, ועובדה זו משפיעה על אופן מסגור האירועים בשידורי החדשות. בימי שביתת המרצים בשנת 2001 ערוץ 10 עדיין לא היה קיים, ולכן ביחס לשביתה זו נבחנו רק דיווחי הערוץ הראשון והשני. להלן תאריכי השביתות אשר נבחנו:

1. שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות – 4 עד 30 בנובמבר 2001.
2. שביתת עובדי הנמלים – 15 ביולי עד 12 באוגוסט 2004.
3. שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה – 2 עד 12 בנובמבר 2006.

כדי להציג בהרחבה ובפירוט את התייחסות כלי התקשורת לשביתה ולשובתים בחרנו בשתי גישות מתודולוגיות – כמותית ואיכותנית:

ניתוח תוכן כמותי: שיטה זו מאפשרת הסקת מסקנות על ידי זיהוי שיטתי ואובייקטיבי של תכונות מוגדרות של מסרים על בסיס נתונים מדידים וכמותיים. הקידוד הכמותי התבצע בידי צוות של שישה חוקרים: ארבעה גברים ושתי נשים שטווח גיליהם בין שלושים לחמישים, בעלי השכלה אקדמית (תואר שני ומעלה) ממגוון תחומים – סוציולוגיה, היסטוריה, תיאטרון, ספרות, משפטים ופילוסופיה. בתחילת המחקר קיבל כל חוקר עשר כתבות והתבקש לקודד אותן על פי דף הקידוד. נערכה השוואה בין תוצאות הקידוד של כל ששת החוקרים ובוצעו כמה התאמות בדפי הקידוד בהתאם לפערים שנוצרו בין הקידודים. לאחר מכן נבדקו עשר כתבות נוספות שהחוקרים קודדו עד שנמצאה התאמה משביעת רצון בין המקודדים. לאחר ההתאמה בין התוצאות של כל חברי קבוצת המחקר הוחלט כי רק שלושה מהם יקודדו את כל הכתבות. לפני הליך הקידוד קודדו שלושת החוקרים כתבה נוספת, כדי להשוות את מידת ההתאמה בין שלושת הקידודים. חישוב אלפא של קרונבאך בין שלושת המקודדים נמצא גבוה (0.867).[16]

ניתוח תוכן איכותני: שיטה זו מאפשרת לבחון את האופן שבו התקשורת מציגה וממסגרת את סיפורי השביתה ואת התבניות שבהן היא משתמשת בדיווחיה. לשם ביצוע הניתוח בנינו מערכת קריטריונים בהשראת מחקרם של ענת פירסט ואלי אברהם על ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית (פירסט ואברהם 2004), ואלו הם: הקשר השביתה, ייצוגים הגמוניים (קולם של המעסיקים), ייצוגי העובדים (קולם של העובדים), רציונליות לעומת אמוציונליות, לגיטימציה ודה־לגיטימציה של העובדים. בחירה זו נבעה

16 לא היה אפשר לבצע מבחן חי בריבוע לאי־תלות, כיוון שמספר הכתבות היה קטן מחמישה מקרים בכל קטגוריה.

מההנחה שיש דמיון רב בין המחקרים – שניהם בוחנים את ייצוגן בתקשורת של קבוצות אתניות ולאומיות בחברה הישראלית.

בחינת העיתונים וערוצי הטלוויזיה שילבה ניתוח כמותי ואיכותני, אם כי בבדיקת הסיקור בטלוויזיה הדגש היה על הניתוח האיכותני. ניתוח סיקור השביתות בעיתונות נעשה בנפרד מניתוח סיקור השביתות בטלוויזיה.

קטגוריות ניתוח עיתונות: לצורך הניתוח הכמותי של הסיקור בעיתונות הכתובה יצרנו דף קידוד המכיל את המשתנים האלה: העיתון, התאריך, התפלגות מספר הכתבות לפי עיתון ושנה, התפלגות מקום הכתבות לפי עיתון ושנה, סיווג השביתה לפי עיתון ושנה, הצד המיוצג בכתבה, נטיית הכתבה, אפיון הכותרות, ציטוט גורם כלשהו בכתבה, ציטוט המועסקים ופרטים על מרואיינים מקרב השובתים.

קטגוריות ניתוח תוכניות הטלוויזיה: בניתוח תוכניות הטלוויזיה התייחסנו בניתוח האיכותני לתבניות המסגור ולייצוג הצדדים – השובתים, המעבידים וצדדים נוספים שהשביתה השפיעה עליהם. כאמור, הניתוח נעשה בקטגוריות דומות לאלו ששימשו במחקרם של פירסט ואברהם (2004) – הקשר השביתה, ייצוגים הגמוניים (קולם של המעסיקים), ייצוגי העובדים (קולם של העובדים), רציונליות לעומת אמוציונליות, ולגיטימציה ודה־לגיטימציה של העובדים. הניתוח האיכותני כולל את הטקסט שבו השתמשו הכתבים והמגישים בהציגם את השביתה ואת הצדדים המעורבים בה.

מאחר שמספר הפריטים בסיקור שביתת העובדים הארעיים היה קטן הרבה יותר ממספר הפריטים בסיקור שתי השביתות האחרות, ניתוח סיקור שביתה זו ייעשה בנפרד, ללא השוואה מפורטת לשתי השביתות האחרות. כמו כן, שביתת העובדים הארעיים לא סוקרה בעיתונות הכתובה ולכן נבדק הסיקור רק בטלוויזיה.[17]

17 כל הנתונים שיובאו במחקר מוצגים בלוחות ובתרשימים שבנספחים.

ד. סיקור השביתות בעיתונות הכתובה: ממצאים ודיון

ניתוח התוכן הכמותי נעשה באמצעות השוואה בין סיקור שתי השביתות בעלות המאפיינים המעמדיים והזהותיים השונים בעיתונים *ידיעות אחרונות* ו*הארץ*. ההשוואה הזאת כפולה: נבחנו הן ההבדלים בהצגת השביתות באותו עיתון, והן ההבדלים בין העיתונים בסיקור כל אחת מהשביתות.

1. היקף סיקור השביתות

כמות הכתבות והבולטות שלהן בעיתון מצביעה על מידת החשיבות הפוליטית, המעמדית, הסמלית והחברתית שעורכי העיתון מייחסים לנושא ולמקומו בסדר היום הציבורי. כפי שמראה לוח 1 בנספח, מספר הכתבות ב*הארץ* העוסקות בשביתה בנמלים כמעט כפול ממספר הכתבות ב*ידיעות אחרונות* העוסקות בנושא זה (44 לעומת 23). נתון זה מצביע על החשיבות העצומה שהעניק *הארץ* לשביתה זו. הסבר אפשרי לכמות גדולה כל כך של כתבות בנושא השביתה בנמלים בעיתון *הארץ*, לעתים יותר מכתבה אחת ביום, הוא הקו הניאו־ליברלי של העיתון, הדוגל במדיניות ההפרטה של הממשלה שפירושה בין השאר פירוק מונופולים ציבוריים ומכירתם לבעלי הון פרטיים. הסבר אפשרי נוסף הוא שהעיתון פונה אל המעמד הבינוני הגבוה ואל המגזר העסקי, ובכלל זה אל תעשיינים ובעלי עסקים שהאינטרסים שלהם נפגעו מהשביתה.

בהשוואת מספר הכתבות שעסקו בשביתה באוניברסיטאות (שהיתה קצרה מהשביתה בנמלים) מצאנו שההבדל בין העיתונים זעום ומסתכם בארבע כתבות בלבד (27 ב*ידיעות אחרונות* לעומת 31 ב*הארץ*). ממצא זה מחזק את ההשערה בדבר החשיבות המיוחדת שהעניק *הארץ* לשביתה בנמלים. השוואה כמותית מעלה גם שב*ידיעות אחרונות* השביתה באוניברסיטאות זכתה לסיקור נרחב יותר מהשביתה בנמלים.

2. סיווג השביתות: בין מחאה חוקית להפרת הסדר הציבורי

בניתוח נבדק טיב הנראות, כלומר אופן הצגת השביתה. המשתנה המרכזי היה סיווג השביתה: האם היא לגיטימית או מפֵרה את הסדר הציבורי? בדקנו אם השביתה מסוקרת כאירוע דמוקרטי חוקי המאפשר לעובדים להיאבק למען זכויותיהם (שביתה כחוק), או שהיא מסוקרת כאירוע לא חוקי ולא לגיטימי הפוגע באינטרס הכללי (הפרת הסדר הציבורי). כאמור לעיל, מסגור הסיפור התקשורתי יוצר וגם מגביל את טווחי השיח האפשריים, למשל באמצעות פנייה אל הציבור כאל קהל צרכנים או באמצעות סידור ברור והיררכי של מידת האמינות של הדוברים, הדוחק בקהל להעדיף שיח אחד על פני האחרים. המטרה היתה לבחון אם יש הבדל מהותי בין אופן מסגור השביתות בכל אחד מהעיתונים וביניהם. בחנו באילו מהסיקורים ממוסגר שיח המדגיש את הזכויות והאינטרסים של העובדים ובאילו דיווחים מודגש הנזק למעסיק או לציבור.

בעוד ששני העיתונים תיארו את השביתה בנמלים כאירוע המפר את סדר הציבורי, המסגור של השביתה באוניברסיטאות היה בעל אופי אוהד יותר לזכויות העובדים. ב*ידיעות אחרונות* אף אחת מהכתבות (0 מתוך 27) לא התייחסה לשביתת הסגל הבכיר כאל אירוע שמפר את הסדר הציבורי. לעומת זאת, כאשר סיקר העיתון את השביתה בנמלים, ב־9% מהכתבות (2 מתוך 23) ההתייחסות אליה היתה כאל אירוע שמפר את הסדר הציבורי. בעיתון *הארץ* הממצאים דומים: רק 3% מהכתבות (1 מתוך 31) הציגו את השביתה באוניברסיטאות כאירוע שמפר את הסדר הציבורי, לעומת 11% מהכתבות (5 מתוך 44) שתיארו כך את השביתה בנמלים (ראו לוח 3 בנספח).

3. מי מיוצג: המעסיקים? השובתים? שניהם?

אחד הנושאים העיקריים שביקשנו לבחון היה מידת הייצוג של הצדדים המעורבים בשביתה, ולשם כך בדקנו מי מהצדדים המעורבים בסכסוך העבודה שהוביל לשביתה יוצג בכתבה: המעסיק? השובתים? התעשיינים? החלק בציבור שנפגע מהשביתה? ואולי הכתבה היתה מאוזנת וייצגה את כל הצדדים?

הממצאים מראים שבשני העיתונים היתה נטייה להבליט את המעסיק בשביתת עובדי הנמלים, ולהבליט

את העובדים בשביתת הסגל הבכיר (ראו לוח 4 בנספח). ב*הארץ* ניכרים הבדלים גדולים בין ייצוג צד המעסיק בשביתה באוניברסיטאות – 16% מהכתבות (5 מתוך 31), ובין ייצוג צד המעסיק בשביתה בנמלים – 34% (15 מתוך 44); באשר למועסקים, *הארץ* ייצג את הסגל הבכיר באוניברסיטאות ב־36% מהכתבות (11 מתוך 31), ואת עובדי הנמלים ב־18% מהכתבות (8 מתוך 44). נמצא אפוא שייצוג המעסיק בשביתה בנמלים כפול מייצוג המעסיק בשביתה באוניברסיטאות. הבמה ציבורית הרחבה שסיפק *הארץ* לאנשי האקדמיה משקפת בבירור את המדרג הסמלי של השביתות. בעוד שבשביתה באוניברסיטאות השובתים יכלו להשמיע את קולם ולהביע את דעתם, בשביתה בנמלים לא נשמע קולם של העובדים ועמדתם הוצגה בתיווכם של הכתבים.

בשתי השביתות עמדת הציבור שנפגע מן השביתה תרמה לעיצוב דעת הקהל הפוליטית והציבורית. משביתת הנמלים נפגע הציבור עקב עצירת הסחורות בדרך אל הנמלים ומהם, ומשביתת האוניברסיטאות נפגע בעיקר ציבור הסטודנטים (והוא אף נקט כזכור צעדי מחאה כדי לסייע לסגל הבכיר לסיימה). לצידוד בעמדת הציבור היוצא כנגד השביתה אפשר להוסיף את התמיכה של *הארץ* בעמדת התעשיינים ב־21% מהכתבות (9 מתוך 44).

גם ב*ידיעות אחרונות* יש הבדלים ניכרים בין ייצוג המעסיק בשביתה באוניברסיטאות – 11% מהכתבות (3 מתוך 27), ובין ייצוג המעסיקים בשביתה בנמלים – 26% מהכתבות (6 מתוך 23 – יותר מכפול). יתרה מזו, ב*ידיעות אחרונות* יוצגו המרצים השובתים ב־22% מהכתבות (6 מתוך 27), ואילו עובדי הנמלים השובתים יוצגו ב־13% מהכתבות (3 מתוך 23). אפשר לראות אפוא שהנתונים ב*ידיעות אחרונות* דומים במגמתם לנתוני *הארץ*: מחד גיסא הוענק ייצוג יתר לסגל הבכיר לעומת עובדי הנמלים, ומאידך גיסא הוענק ייצוג יתר למעסיק בשביתת הנמלים לעומת המעסיק בשביתת האוניברסיטאות.

כמו ב*הארץ*, ב*ידיעות אחרונות* 15% מהכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר בחרו לייצג את הסטודנטים בהשבתתם את האוניברסיטאות, צעד שנועד לגרום לסגל הבכיר לסיים את השביתה. כלומר היה דמיון מבחינה זו בין הסיקור ב*הארץ* לסיקור ב*ידיעות אחרונות*. אולם סיקור השביתה בנמלים ב*ידיעות אחרונות* היה מאוזן יותר מן הסיקור ב*הארץ*.

4. יחסי הכוח בין הצדדים

בחינת כמות הייצוגים של הצדדים בכל אחת מהשביתות (ראו לוח 4 בנספח) רמזה על הנטייה הכללית של הכתבה בהצגת יחסי הכוח בין הצדדים: העדפת אחד הצדדים – המעסיק, המועסק, התעשיינים, הציבור – או לחלופין ייצוג מאוזן של הצדדים (ראו לוח 5 בנספח). לבד מההיבט הכמותי, אופן הייצוג משמש עדות נוספת על הבניית יחסי הכוח בין הצדדים.

ב*הארץ*, בסיקור השביתה באוניברסיטאות רק 19% מהכתבות נטו לצד המעסיק (6 מתוך 31), לעומת 55% מהכתבות שעסקו בשביתה בנמלים (24 מתוך 44). ב*ידיעות אחרונות* רק 4% מהכתבות שעסקו בשביתה באוניברסיטאות נטו לצד המעסיק (1 מתוך 27); ולעומת זאת 35% מהכתבות שעסקו בשביתה בנמלים (8 מתוך 23) הראו נטייה לצדד במעסיק או בתעשיינים.

כאשר בוחנים את עמדת הכתבות כלפי ציבור נפגעי השביתה מגלים ש־26% מהכתבות (7 מתוך 27) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר נטו לצד הסטודנטים שהשביתו את האוניברסיטאות. רק 9% מהכתבות (2 מתוך 23) שעסקו בשביתה בנמלים נטו לתמוך בציבור הנפגע מהשביתה.

5. שאלה של כותרת: של מי הסיפור הזה?

בבחינת כותרות הכתבות שבהן בוטאה תמיכה מובהקת באחד הצדדים נמצא שבעיתון *הארץ* 16% מהכותרות (5 מתוך 31) צידדו בעובדים ששבתו באוניברסיטאות ו־18% (8 מתוך 44) צידדו בעובדים ששבתו בנמלים (ראו לוח 6 בנספח). מתברר שיש הבדל בין הכותרות לבין העמדה הגלומה בהן: בחינת מספר הכותרות ב*הארץ* שצידדו בעמדת המעסיקים מעלה ש־16% מהכותרות שהתייחסו לשביתת הסגל הבכיר צידדו בעמדת המדינה (5 מתוך 31). לעומת זאת, מספר כפול של כותרות צידדו בעמדת המדינה כאשר דובר בשביתת עובדי הנמלים – 32% (14 מתוך 44). בחינת הכותרות ב*ידיעות אחרונות* העלתה ש־15% מהן

צידדו בעובדים ששבתו באוניברסיטאות (4 מתוך 27), ו־9% מהכותרות צידדו בעובדים השובתים בנמלים (2 מתוך 23).

הבדל חשוב נוסף מתגלה כאשר בוחנים את מספר הכותרות המצדדות בעמדת המעסיקים. 11% מהכותרות (3 מתוך 27) שעסקו בשביתת הסגל הבכיר צידדו בעמדת המדינה, ולעומת זאת בשביתת עובדי הנמלים מצאנו מספר כפול של כותרות המצדדות בעמדת המדינה – 22% (5 מתוך 23). 52% מהכותרות (14 מתוך 27) צידדו בעמדת הציבור שנפגע מהשביתה באוניברסיטאות, ואילו 9% (2 מתוך 23) צידדו בעמדת הציבור שנפגע משביתת הנמלים.

6. של מי הקול בסיפור?

היבט נוסף של מערכת יחסי הכוח הוא מתן ביטוי לקולו של החזק והשתקה והדרה של החלש. לוח 7 בנספח מראה אם צוטט גורם כלשהו בכתבה, ולוח 8 בנספח מציג את כמות הציטוטים של המועסקים בכתבה. הממצאים מראים שאף על פי שבעיתון *הארץ* שיעור הציטוטים הכללי של הגורמים המעורבים בשביתת עובדי הנמלים גבוה מעט משיעור הציטוטים הכללי של הגורמים המעורבים בשביתת הסגל הבכיר, 77% לעומת 74% בהתאמה (לוח 7), רק ב־7% מהכתבות שעסקו בשביתת עובדי הנמלים (3 מתוך 44) צוטטו בהרחבה דברים ועמדות של העובדים או של נציגיהם. לעומת זאת ב־16% (5 מתוך 31) מהכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר צוטטו בהרחבה המרצים או נציגיהם (לוח 8).

מגמה דומה ואף בולטת יותר עולה מהשוואה של כתבות שבהן ציטוט המועסקים נרחב יחסית אף שאינו עולה על חצי ממספר המילים בכתבה. ב־19% מכתבות אלו (6 מתוך 31) אנו רואים ציטוטים מפי הסגל הבכיר, ורק ב־7% מהן (3 מתוך 44) יש ציטוטים מפי עובדי הנמלים. רק כאשר מספר הציטוטים בכתבה היה מועט מאוד מצאנו שיעור דומה של ייצוג בסיקור שתי השביתות – 29% בשביתת הסגל הבכיר לעומת 27% בשביתת עובדי הנמלים. נתון מעניין נוסף המעיד על הבניית יחסי הכוח הוא שרק 36% מהכתבות אינן מצטטות כלל את דברי המרצים השובתים, לעומת 59% שאינן מצטטות כלל את דברי העובדים השובתים הנמלים.

ב*ידיעות אחרונות* אחוז הציטוטים זהה בסיקור שתי השביתות: ב־74% מהכתבות שעסקו בשביתת הסגל הבכיר וב־74% מהכתבות שעסקו בשביתת עובדי הנמלים היו ציטוטים. ההבדל בין שיעור הציטוטים מפי אנשי הסגל הבכיר לעומת שיעור הציטוטים מפי עובדי הנמלים ונציגיהם היה דומה לזה שבעיתון *הארץ*: בשני העיתונים שיעור הציטוטים מפי אנשי הסגל הבכיר היה גדול משיעור הציטוטים מפי עובדי הנמלים – 11% (3 כתבות מתוך 27) לעומת 4% (כתבה 1 מתוך 27) ב*ידיעות אחרונות*; ו־16% (5 כתבות מתוך 31) לעומת 7% (3 מתוך 44 כתבות) ב*הארץ*. הנתונים משני העיתונים, ובעיקר *הארץ*, מצביעים על מסגור ההופך את קולם של עובדי הנמלים לשולי ומינורי יחסית.

7. "עם מי יש לי הכבוד לדבר?"

מאפיין נוסף שבחנו נוגע לציון פרטי המרואיינים, כגון שמם, מקצועם ותפקידם. ציון הפרטים הביוגרפיים מעניק למרואיין זהות ופנים ייחודיות, ויש בו משום הכרה בקיומו האינדיבידואלי של המרואיין – גם אם לעתים אין מטרתו אלא להוסיף צבע לכתבה ולהעניק לה נופך אותנטי ועובדתי. גם מאפיין זה עשוי לבטא את יחסי הכוח בין הצדדים.

לוח 9 בנספח מציג את מספר הראיונות שבהם צוינו פרטי המרואיינים – המקצועיים והאישיים. מבחינת הנתונים ב*הארץ* עולה שב־55% מהראיונות עם אנשי הסגל הבכיר (17 מתוך 31) צוינו מקצועם ודרגתם. לעומת זאת רק ב־34% מהראיונות עם עובדי הנמלים (15 מתוך 44) צוינו פרטיהם המקצועיים. ב־5% מהראיונות עם עובדי הנמלים (2 מתוך 44) הוצגו פרטים אישיים של המרואיין, ואולם בשום ריאיון עם עובדי הסגל הבכיר לא צוינו הפרטים האישיים.

ה. סיקור השביתות בטלוויזיה: ממצאים ודיון

1. ניתוח כמותי

א. שביתת עובדי הנמלים

בניתוח שביתת עובדי הנמלים בטלוויזיה נכללו 25 פריטים: 17 פריטים מהערוץ הראשון, שישה פריטים מהערוץ השני ושני פריטים מערוץ 10. בערוץ הראשון זכו עמדת משרד האוצר ושר האוצר לייצוג בחמש כתבות, ועמדת העובדים כנגד טענותיהם הובאה בשש כתבות. בשלוש כתבות הוצגה עמדת ההסתדרות, שהיתה מנוגדת לעמדת העובדים. את העובדים ייצג ועד עובדים חלופי בנמל אשדוד, שהתנגד להסכם שהושג בהסכמת ההסתדרות. בשלוש כתבות הוצגו עמדת התעשיינים הנפגעים מהשביתה ועמדתם של עובדים המועסקים במפעלים שנפגעו עקב השביתה בנמלים. בשתיים מתוך שלוש כתבות אחרונות אלו הוצג עימות בין עובדי הנמלים השובתים לבין עובדים במקומות עבודה אחרים שנפגעו מהשביתה.

בערוץ השני שודרו שש כתבות על שביתת הנמלים, בארבע מהן היה ייצוג לעמדת משרד האוצר, בעיקר באמצעות הבאת דבריו של שר האוצר. עמדת ההסתדרות הוצגה בארבע כתבות, ועמדת השובתים בשלוש כתבות. עובדים אחרים ותעשיינים שנפגעו מתוצאות השביתה הוצגו כל אחד פעם אחת (לוח 10 בנספח).

למרות הייצוג המספרי השווה שקיבלו הצדדים המרכזיים לסכסוך על המרקע, הסיבות לשביתה ועמדות הצדדים הוצגו באופן שיצר במידה רבה דה־לגיטימציה לפעולות השובתים. חשוב להדגיש כי למרות מסקנה כללית זו היה הבדל ניכר בין אופן ההצגה בערוץ הראשון – סיקורו היה נרחב יותר וטענות העובדים הוצגו בו בהרחבה רבה יותר – ובין אופן ההצגה בערוץ השני. כמו כן, דיווחי הערוץ הראשון נטו לתמוך פחות בעמדת שר האוצר ודוברי משרדו, לעומת הערוץ השני, שדיווחיו הזדהו במידה רבה יותר עם עמדת השר ומשרדו.

ב. שביתת הסגל הבכיר

בניתוח ההצגה בטלוויזיה של שביתת הסגל הבכיר נכללו 14 פריטים: 12 פריטים מהערוץ הראשון ושני פריטים מהערוץ השני. מתוך 12 הכתבות ששודרו בערוץ הראשון זכתה עמדת משרד האוצר לביטוי בשש כתבות, ועמדת המרצים זכתה לביטוי אף היא בשש כתבות. חמש כתבות נתנו ביטוי לעמדת שני הצדדים ושמונה כתבות הציגו את נפגעי השביתה – הסטודנטים ודובריהם.

בערוץ השני שודרו שתי כתבות על שביתת הסגל הבכיר: כתבה אחת נתנה ביטוי לנציגי המרצים, לראשי האוניברסיטאות ולסטודנטים, והכתבה האחרת היתה דיווח על רשימת השביתות במשק ובהן גם השביתה באוניברסיטאות (שם).

2. ניתוח איכותני

א. שאלה של הקשר

בקטגוריה זו נבקש לבחון עד כמה מעוגנות כתבות הטלוויזיה בהקשרים רחבים שמסבירים את הסיבות לשביתה, את הרקע ההיסטורי, את חילוקי הדעות בין הצדדים ואת הנזקים שנגרמים לכל אחד מהצדדים בעקבות השביתה. בחינה זו חשובה במיוחד כאשר דנים בשביתות שפרצו בתגובה לשינויים קיצוניים במערכת הכלכלית במגזר הציבורי בישראל.

שביתת עובדי הנמלים

כאשר בסיקור שביתה נמנעת מהצופים סקירה היסטורית של המהלכים שגרמו לפריצתה ולתוצאותיה, מתקבל הרושם כי מדובר במאבק אישי וכוחני בין נציגי ציבור. כך היה באשר לשביתה בנמלים: הסכסוך מוסגר כמאבק בין שר האוצר לבין יושב ראש ההסתדרות, ולא כעניין שעשויה להיות לו השפעה על איכות חייהם של עובדים רבים. ראוי לזכור כי במקרה זה ננקט צעד חריג – שינוי תנאי עבודתם של העובדים באמצעות חקיקה באופן חד־צדדי, ללא התדיינות ומשא ומתן קיבוצי. נוסף על כך, מרבית הכתבות לא פירטו את השלכות ההפרטה ואת הנזקים שעלולים להיגרם בעטייה לעובדים. רוב הכתבות הביאו רק

תגובות על השביתה. למשל, שר האוצר אמר בערוץ הראשון: "אין צורך בשביתה"; ונציגי משרד האוצר טענו באותו ערוץ: "ניסינו להגיע להסדר, מדובר במונופול הכי חזק בארץ". אחת הכתבות האחרונות בנושא בערוץ הראשון קיבלה את הכותרת "המרד האשדודי" והציגה את הסכסוך בקרב ועד העובדים בנמל. אולם הכתבה לא הבהירה על מה הסכסוך, ולמה קבוצה מתוך ועד העובדים אינה מקבלת את מרותה של ההסתדרות לאחר שהגיעה להסדר עם משרד האוצר. יוצאת דופן היתה כתבה ששודרה ב"יומן שישי" של הערוץ הראשון ובה רואיין יהושע פרץ, לשעבר יושב ראש ועד העובדים של נמל אשדוד. בריאיון הציג פרץ את ההקשר ההיסטורי הרחב של המאבק והסביר מדוע העובדים מתנגדים לרפורמות של משרד האוצר.

מהלכיו של שר האוצר הוצגו לעתים בתור מהלכים מקצועיים נטולי מניעים פוליטיים, שמטרתם להגביר את היעילות הכלכלית ולתרום לטובת המשק גם במחיר הפסדים פוליטיים אישיים. כך היה לדוגמה סיקור ביקורו של שר האוצר בסניף הליכוד באשדוד כשבחוץ הפגינו פועלי נמל המזדהים כמצביעי ליכוד. לעומת זאת, מהלכיו של יושב ראש ההסתדרות הוצגו כקשורים למניעים פוליטיים אישיים צרים: בסיקור הועלה החשד שההכרזה על השביתה והמשך קיומה נועדו לקדם את הקריירה הפוליטית שלו.

שביתת הסגל הבכיר: ההיסטוריה חוזרת

בניגוד לשביתת הנמלים, הסיבות והרקע לשביתת הסגל הבכיר הוצגו מיד בתחילתו של הסיקור בטלוויזיה. בכתבה הראשונה ששודרה בעניין זה בערוץ הראשון הוצגה טענתם של המרצים שהם מועסקים ללא הסכם שכר, והוסברה בבירור דרישתם להשוות את שכרם לזה של עובדי המחקר במשרד הביטחון. הדבר הובהר פעמים מספר לאורך סיקור השביתה, גם בדיווחים על הדיונים בין הצדדים בעניין שיעור העלאת השכר שדרשו המרצים.

ב. קולם של המעסיקים

בקטגוריה זו אנו מבקשים לבחון את הצגת המעסיקים בדיווחי התקשורת בשתי השביתות, כלומר כיצד מוסגר והוצג קולם של פקידי משרד האוצר ופוליטיקאים שייצגו את עמדת המדינה בהיותה מעסיק.

שביתת עובדי הנמלים

אמנם כתבות הטלוויזיה נתנו ביטוי לעמדות כל הצדדים לשביתה, אולם אפשר לראות כי הצגת מהלכי שר האוצר – הפיכת שלושת הנמלים לחברות ממשלתיות עצמאיות – נעשתה מנקודת המבט של השיח הניאו־ליברלי, שהעיתונאים קיבלו בלי עוררין. דוגמה לכך היא ריאיון ארוך מאוד בערוץ השני שקיים העיתונאי עודד בן עמי עם שר האוצר ועם יושב ראש ההסתדרות. בן עמי הביע אהדה רבה לעמדות שר האוצר: הוא לא הקשה עליו בשאלות ואפשר לו להציג את עמדותיו באריכות וללא הפרעה. אך מיד לאחר מכן, בריאיון עם יושב ראש ההסתדרות שבו עומת המרואיין עם טענות שר האוצר, הראה בן עמי יחס מזלזל וחסר סבלנות כלפיו. השאלה הראשונה ששאל בן עמי את עמיר פרץ – "האם לא קצת מיהרתם?" – מִסגרה את השביתה כאירוע לא רציונלי והעמידה את פרץ בעמדת התגוננות.

שביתת הסגל הבכיר

אף ששני הצדדים זכו לסיקור שווה מבחינת מספר הדיווחים בתקשורת, עמדת משרד האוצר זכתה לזמן מסך ארוך יותר לעומת עמדת המרצים. הדבר בא לידי ביטוי למשל בריאיון בערוץ הראשון עם יוסי קוצ'יק, לשעבר הממונה על השכר במשרד האוצר, ריאיון שאורכו כחמש דקות מתוך כתבה שאורכה שמונה דקות. המרצים זכו לזמן מסך ארוך יחסית, שלוש דקות, אולם רק כאשר פרופ' זהר שביט הציגה עמדה החורגת מעמדת הארגון היציג של המרצים הבכירים וקראה להפסקת השביתה. התקשורת מסגרה את השיח של נציגי משרד האוצר כשיח כלכלי המדגיש את אי־יכולתה של המדינה להעניק תוספות שכר במצב החירום הכלכלי והביטחוני שבו שרוי המשק. קוצ'יק אמר למשל שהמצב הביטחוני אינו מאפשר שום תוספות שכר, וחזר על הביטויים "חירום" ו"קטסטרופה".

ג. קולם של העובדים

בקטגוריה זו אנו מבקשים לבחון את האופנים שבהם מוצגת עמדת העובדים. ייצוגי העובדים ייבחנו באמצעות שלוש קטגוריות משנה: מסגור קולם של העובדים; רציונליות לעומת אמוציונליות; לגיטימציה ודה־לגיטימציה של העובדים.

1. מסגור קולם של העובדים

שביתת עובדי הנמלים: "הקול העממי"

העובדים שהופיעו במרבית כתבות הטלוויזיה דיברו בדרך כלל בשפת יומיום, שלא כשר האוצר ופקידי משרדו, שמוסגרו כנושאי דברו של שיח כלכלי פרופסיונלי ואוניברסלי. עמדות העובדים שהוצגו ברוב הכתבות הן פרטיקולריות ומבטאות את רגשותיהם בהיותם הצד הנפגע בשביתה. נדירות הכתבות שהשמיעו את קולם של עובדים המציגים עמדה אוניברסלית הנוגעת לנכסי הציבור ולמעמדם. דוגמה למסגור המדגיש את היסוד העממי יש בכתבה בערוץ הראשון שבה אמר נציג העובדים: "הצליחו לשקר את כל הציבור [...] ביבי מעוניין באהבה בעצמו [...] אני נפגע בחוסר אמינות מול האנשים [...] שיפסיקו להשמיץ אותנו". בכתבה נוספת בערוץ הראשון טען אחד השובתים: "רוצים לקחת את אדמות המדינה ולהעביר לפרטיים שיכניסו עוד כסף לכיס, עוד ג'ובות". ייצוג פרופסיונלי של עמדת העובדים סיפק יושב ראש ההסתדרות – הוא ניסה להציג את השביתה בהקשר פוליטי, כלכלי ואידיאולוגי רחב יותר.

שביתת הסגל הבכיר: "הקול השקול"

בכל הכתבות שנבחנו בעניין שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות שני הצדדים הביעו את עמדותיהם בעברית צחה ושניהם פנו אל האינטרס הציבורי הרחב. לדוגמה, בכתבה בערוץ הראשון השתמש פרופ' צבי אורן בדימוי מן המקורות כדי לתאר את מדיניות משרד האוצר: "האוצר מתחפר בעמדותיו כמו חוני המעגל, נעול בעמדותיו ולא מוכן לסטות"; ואילו נציגי הסגל הבכיר הדגישו את הפגיעה בעתיד ההשכלה הגבוהה בישראל, ולא רק את הפגיעה בהם. כך למשל אמרה פרופ' שביט בריאיון בערוץ הראשון: "מי ירצה לחקור, ללמוד וללמד באוניברסיטה? הממשלה פוגעת קשה באקדמיה ולא יהיה מי שילמד". מסגור זה שונה לחלוטין ממסגור קולותיהם של עובדי הנמלים, שרובם הוצגו כדוברי שפה עילגת ומונעים מאינטרסים צרים.

2. רציונליות לעומת אמוציונליות

אחד מאופני המסגור של העובדים והמעסיקים הוא תבנית בינארית של רציונליות לעומת אמוציונליות. מסגור רציונלי פירושו שימוש בעגה ובשיח מקצועיים ופנייה לערכים אוניברסליים, כגון טובת הכלל והאינטרס הציבורי. מסגור אמוציונלי פירושו שימוש בשיח אישי, רגשני, לא עקבי ופרטיקולרי המושפע מאינטרסים אישיים או אינטרסים קבוצתיים צרים. השיח התקשורתי הניאו־ליברלי יוצר דיכוטומיה בין רציונלי ללא רציונלי ובכך מעניק לגיטימציה סמויה למעסיקים: נציגי משרד האוצר מוצגים כרציונליים באופן מובן מאליו, ואילו העובדים מוצגים כאירציונליים וכפועלים על פי גחמות אישיות.

שביתת עובדי הנמלים: "העובדים עם הידיים על הגרון"

התקשורת מדגישה את היותו של השיח של משרד האוצר והמעסיקים שיח רציונלי באמצעות שימוש במונחים כגון "יעילות", "תחרות" ו"טובת המשק". היא משתפת פעולה עם האידיאולוגיה של משרד האוצר, למשל באמצעות הצגת נתונים מספריים שמקורם במשרד האוצר על הפסדי המשק: "200 מיליון שקלים ליום כתוצאה מקיומה של השביתה". העובדים לעומת זאת מוצגים כציבור שהתנהגותו היא בעיקרה אמוציונלית. באחת הכתבות בערוץ הראשון הוצג קטע שבו נראו עובדים זועמים הקורעים את פנקסי החבר של הליכוד. בריאיון עם שר האוצר בערוץ השני נחצה המסך לשניים: בחציו האחד הופיע השר והסביר בשלווה ובנינוחות את עמדתו באולפן, ואילו בחציו האחר הוצגו תמונות של עובדים צועקים ומתלהמים.

בכתבה אחרת בערוץ הראשון שיבח השר נתניהו את נפלאות ההפרטה לטובת הציבור כולו ותיאר את העובדים כסחטנים באומרו: "אם מישהו רוצה להישאר עם ידיים על הגרון, זה לא". באופן דומה בכתבה נוספת בערוץ הראשון אמר נציג משרד האוצר: "מדובר במונופול הכי חזק בארץ [...] הוועדים צריכים לעבוד בשביל המדינה, לא המדינה בשביל הוועדים" וגם: "מדובר במאבק הכי חזק שמבקש לשפר מונופול". הכתבים לא ערערו על הדברים האלה ולא הטילו בהם ספק.

שביתת הסגל הבכיר: שביתה עניינית

בשביתת הסגל הבכיר, כמו בשביתת הנמלים, הציג משרד האוצר תפיסה ניאו־ליברלית שבאה לידי ביטוי בשיח ששזור במונחי כלכלה. אולם בניגוד לשביתת עובדי הנמלים, קבוצת השובתים במקרה זה לא תויגה בתור סחטנית או לא לגיטימית, אלא בתור קבוצת עובדים שהתארגנותה וצעדי המאבק המקצועי שלה לגיטימיים, והיא מעלה תביעות רציונליות שאי־אפשר להיענות להן מסיבות ענייניות. למשל, בריאיון עם עודד שחר בערוץ הראשון אמר יובל רכלבסקי, הממונה על השכר באוצר: "ביחס לאוניברסיטאות יש פער גדול בין האוצר לנציגי המרצים; הבהרנו שמעבר למדיניות לא נוכל לשלם".

בניגוד לסיקור שביתת עובדי הנמלים, נציגי משרד האוצר ונציגי המרצים באוניברסיטאות צולמו לעתים קרובות באותו חלל – אולמי ישיבות או אולפני טלוויזיה. נציגי שני הצדדים שייכים לאותה קבוצה חברתית־כלכלית: אשכנזים מהמעמד הבינוני־גבוה, בעלי רקע חברתי ותרבותי דומה, נורמות התנהגות דומות וקודים משותפים של לשון ולבוש. במבט ראשון קשה להבחין מיהם השובתים ומיהם המעסיקים, דבר הפועל לפרק את הדיכוטומיות אשר התקשורת בוחרת להדגיש בסיקור שביתת עובדי הנמלים.

3. לגיטימציה ודה־לגיטימציה של העובדים

בקטגוריה זו נבחן את המסגור שבעזרתו יוצרים אמצעי התקשורת לגיטימציה ודה־לגיטימציה של קבוצות העובדים השונות. מסגור שיוצר לגיטימציה פירושו ייצוגים תקשורתיים שבהם השביתה מתוארת כתוצאה של מחלוקות ענייניות ונקודתיות, ועמדות העובדים וצעדיהם מוצגים כמהלכים לגיטימיים, גם אם אין מסכימים להם. מסגור שיוצר דה־לגיטימציה פירושו ייצוגים שבהם נוצרת הזרה של קבוצות עובדים, ותביעותיהם ומאבקם של העובדים מוצגים כבלתי סבירים, חסרי הצדקה וקיצוניים.

שביתת עובדי הנמלים: דמוניזציה של השובתים

בהבניית הייצוגים של השביתה בולטת הצגת העובדים כאשמים העיקריים בפרוץ השביתה ובנזקיה. העובדה שסכסוך העבודה החל עקב החלטה חד־צדדית של הממשלה כמעט לא הוזכרה. הדמוניזציה של העובדים באה לידי ביטוי קודם כול בתיוגם כקבוצה. למשל, בערוץ השני, בריאיון ארוך עם שר האוצר, העובדים הוצגו כמונופול וכחבורה כוחנית "המחזיקה את היד בגרון"; קבוצה הכופה את עמדותיה באמצעות אחיזת "היד על השַׁלטר", מחזיקה את המדינה כבת ערובה ואחראית מרכזית לנזק שנגרם למשק ולציבור, שאין לו קשר ישיר לסכסוך. ברבות מהכתבות שבהן רואיינו עובדי נמל, לא הופיעו בכתוביות שמותיהם הפרטיים והם נותרים אלמונים.

בסיקור שביתת עובדי הנמלים אומץ קו מרכזי בהבניית תיאור הסכסוך בין שני הצדדים: על פי קו זה הנפגעים העיקריים מצעדי המחאה של העובדים הם צדדים שלישיים שאין להם קשר לסכסוך – תעשיינים וכן עובדי מפעלים אחרים שעלולים, לטענת מעסיקיהם ושר האוצר, להיות מפוטרים בעקבות השביתה. השביתה פגעה לא רק בעובדים רבים אחרים אלא גם במשק ובציבור. למשל, הכתבים דיווחו על נזקים של 200 מיליון שקל שנגרמו לתעשיינים, וסיפרו שמתוך 12 אוניות שעוגנות בנמל העובדים מטעינים סחורה רק על אונייה אחת. בכתבה אחרת הוצגו קורבנות השביתה, עובדי מתפרה בחיפה שעלולים להיות מפוטרים בעקבות הפסדים כספיים שנגרמו לבעלי המתפרה מהשביתה. בכתבה נוספת נצפו עובדי תעשייה ממפעלים שונים ומעסיקיהם מפגינים נגד השביתה ומתעמתים עם עובדי הנמל.

לצד הדגשת הנזקים הכבדים שגורמת השביתה, העובדים הוצגו כחבורה של אנשים האדישים לנזקי פעולותיהם, עובדים כוחניים המבלים על חשבון הציבור. רושם זה בא לידי ביטוי באחת הכתבות ששודרו בערוץ השני במהלך השביתה, שבה נראו העובדים "עושים על האש". בכתבה בערוץ הראשון הוצג יהושע פרץ, לשעבר יושב ראש ועד עובדי נמל אשדוד, ללא חולצה כשהוא דג דגים. בכמה דיווחים על מהלך השביתה בערוץ זה הוצגה שוב ושוב תמונה שבה נראה עובד בטל יושב על עמוד אבן ומביט אל הים. הדיווח גם הביא את טענות משרד האוצר בדבר המשכורות המופקעות של העובדים, טענות שמטרתן להוכיח את השחיתות וחוסר היעילות במצב הקיים.

שביתת הסגל הבכיר: יש כבוד

בניגוד לשביתת הנמלים, בסיקור שביתת הסגל הבכיר לא יצרו הדיווחים בתקשורת דמוניזציה והזרה של המרצים השובתים ולא ערערו על הלגיטימציה של תביעותיהם ושל מאבקם. נציגי משרד האוצר ציינו את אי־ההסכמה בעניין הדרישה לתוספות שכר, אולם לא האשימו את הסגל הבכיר בהיותו מונופול אלא הציגו טענה כללית שהמגזר הציבורי הוא מונופול. כלומר, הטענות על מונופול וסחטנות שהופנו ישירות אל עובדי הנמלים השובתים הופנו הפעם כלפי המגזר הציבורי באופן כללי, ולא כלפי הסגל הבכיר השובת כקולקטיב. למשל, בכמה כתבות בערוץ הראשון אמר הממונה על השכר במשרד האוצר: "למגזר הציבורי יש כוח מונופוליסטי, קשה לפטר", וסילבן שלום, סגן ראש הממשלה ושר החוץ, אמר: "אנחנו במצב חירום כלכלי ועלולים להידרדר לקטסטרופה אם כולם יגשימו את המאוויים שלהם לתוספות שכר ותקציב". יוסי קוצ'יק, הממונה לשעבר על השכר במשרד האוצר, ציין אף הוא כי מדובר במצב חירום וכי אין להיכנע לתביעות השכר במגזר הציבורי. בולט גם ההבדל בנימוקי משרד האוצר לסירובו להיענות לדרישות השובתים: בנוגע לשביתת הנמלים נטען שאין להיענות לדרישות השובתים משום שהם "מחזיקים את היד על הגרון", ואילו בדיווחים על השביתה באוניברסיטאות לא היה ערעור על הלגיטימיות של תביעות הסגל הבכיר, אלא צוין שאין להיענות לדרישות אלו בגלל נסיבות אובייקטיביות – מצב החירום הכלכלי שבו נתון המשק.

בסיקור שתי השביתות בטלוויזיה צוין שהנפגעים מהשביתה הם בעיקר צדדים שלישיים שאין להם קשר לסכסוך. אולם על אף הנזקים שנגרמו לציבור הסטודנטים עקב השביתה – נזקים שזכו לסיקור נרחב בתקשורת – לא ערערו הכתבים, לא במישרין ולא בעקיפין, על זכות השביתה של המרצים.

ו. סיקור שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה: ממצאים ודיון

סיקור שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה בנתב"ג משמש אבן בוחן נוספת לאופן שבו התקשורת מסקרת שביתות של קבוצות עובדים שונות, במקרה זה קבוצת עובדים חלשה במיוחד – עובדים ארעיים. בניתוח סיקור שביתת העובדים הארעיים בטלוויזיה נכללו 11 פריטים: חמישה פריטים מהערוץ השני, שלושה פריטים מהערוץ הראשון ושלושה פריטים מערוץ 10.[18]

1. ניתוח כמותי

לעומת מספר הכתבות בעניין השביתה בנמלים והשביתה באוניברסיטאות, מספר הכתבות שהוקדשו לשביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה היה קטן, בין היתר בשל משך הזמן הקצר של השביתה. בערוץ הראשון שודרו שלוש כתבות על השביתה: עמדת הממשלה באה לידי ביטוי מפי שר התיירות יצחק הרצוג בשתי כתבות, עמדת המעסיק – רשות שדות התעופה – באה לידי ביטוי בכתבה אחת, ועמדת העובדים בכתבה אחת. בשלוש הכתבות הוצגה עמדת נפגעי השביתה – ציבור הנוסעים – באמצעות ראיונות וצילומים מהשטח. בערוץ השני שודרו חמש כתבות על השביתה. לנציגי הנהלת רשות שדות התעופה ניתן ביטוי בשלוש כתבות, לנציגי העובדים בארבע כתבות ולציבור הנוסעים בחמש כתבות. בערוץ 10 שודרו שלוש כתבות על השביתה, ובהן ניתן ביטוי מרכזי לציבור הנוסעים נפגעי השביתה.

2. ניתוח איכותני

קיים דמיון בין הסיקור של שביתת עובדי נתב"ג לבין הסיקור של שביתת עובדי הנמלים. ביחס לשתי הקבוצות ננקטה דה־לגיטימציה של השביתה לנוכח הנזקים שהיא גורמת. בשתי השביתות הוצגו העובדים בתור אנשים שביטוים הוא בעיקרו אמוציונלי, ואילו המעסיקים הוצגו כמי שהשיח שלהם רציונלי ושביכולתם להסביר את היתרונות הכלכליים של מדיניותם. גם המאפיינים של שתי קבוצות השובתים דומים – רובם מזרחים, עובדי "צווארון כחול", לא פרופסיונלים וחיים בעיקר בפריפריה: רמלה, לוד ואשדוד.

ניתוח הסיקור של שביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה מלמד כי למרות הייצוג הכמעט שווה שלו זכו הצדדים על המרקע, ציבור הנוסעים הוא שזכה לייצוג הרב והמשמעותי ביותר. העיתונאים אימצו את נקודת המבט של ציבור הנוסעים. למשל, בריאיון עם נציג ועד העובדים ביטא המראיין עוינות כלפי המרואיין וקרא לו "להפסיק את הסיוט".

מניתוח השיח של הצדדים עולה כי נציגי ההנהלה השתמשו בשיח כלכלי שהוצג כרציונלי וכלל מונחים כמו "התייעלות", "תחרות עסקית" ו"מגבלות המציאות". לעומת זאת, העובדים צולמו כשהם מתייפחים וטוענים שהפסקת השביתה משמעותה גזר דין מוות עבורם. חריג לכך היה נציג העובדים ד"ר עמי וטורי – בכתבה שהוקרנה בערוץ הראשון הוא הסביר את הרקע לשביתה ואת הסיבות לה בעזרת שיח מעמדי חברתי, ואמר משפטים כגון "עובד ארעי בנתב"ג הוא עבד" או "גם לסבלים מרמלה ולוד מגיע חיים בכבוד, לא רק למי שגר בצפון תל־אביב".

רוב הכתבות עסקו בעיכובי הטיסות, ונראו בהן תמונות של מזוודות מפוזרות באי־סדר בנמל התעופה. באחת הכתבות נאמר כי "נמל התעופה נראה כמו מחנה פליטים". מסגור זה של הסכסוך – מנקודת מבטם של הצרכנים ובאמצעות ייצוגים חזותיים מרובים העוסקים בציבור הנפגעים מהשביתה – החליש את הלגיטימיות שלה.

18 כזכור, שביתת העובדים הארעיים לא סוקרה בעיתונות הכתובה ולכן נבדק סיקור השביתה רק בטלוויזיה.

ז. סיכום

מחקר זה בחן ייצוגי שביתות בתקשורת הישראלית מתוך התמקדות בשביתות בעלות מאפייני זהות ומעמד שונים, ובסכסוכי עבודה שבהם המדינה, ששימשה מעביד, פעלה ליצירת שינויים מהותיים במשק ובשוק העבודה. לשם כך בחנו את הסיקור בתקשורת ואת אופני המסגור של שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות (2001), שביתת עובדי הנמלים (2004) ושביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה (2006).

ביקשנו לבחון כיצד ממדים חברתיים, אתניים וכלכליים של השביתות מיוצגים באמצעי התקשורת. בחינה זו נועדה לברר מהי ההתייחסות של העיתונות הכתובה ושל ערוצי הטלוויזיה למאפייני זהות ומעמד בכל הקשור לשביתות. בדקנו כיצד מנגנוני ההבניה בתקשורת – מסגור, שימוש בסטראוטיפים והכחדה סמלית – פועלים בסיקור שלוש השביתות. ממצאי המחקר מחזקים את התפיסה כי הבניית המציאות בתקשורת היא מאבק בלתי פוסק על משמעויות סמליות (Hall 1997). כמו במחקרים אחרים, גם במחקר זה נמצא כי ייצוג המחאה של עובדים שובתים הוא בדרך כלל שלילי (Puette 1992; Kendall 2005). כמו כן נמצא כי קבוצות של עובדים בעלי מאפיינים אתנו־מעמדיים שונים זוכות לייצוג שונה. בדיקת הסיקור בתקשורת, בהיבט הכמותי ובהיבט האיכותני, מאששת במידה רבה את קיומה של מובחנות בתקשורת שלפיה הסגל הבכיר סוקר באופן חיובי, ואילו עובדי הנמלים סוקרו באופן שלילי. מובחנות זו באה לידי ביטוי באמצעות מסגור, תבניות חוזרות של מיון וארגון של המידע, והבניה שונה של ייצוגי מעמד וזהות אתנית של כל אחת מקבוצות השובתים.

ממצאינו מחזקים את הטענה שהוצגה במבוא כי הדיווחים בתקשורת נותנים עדיפות להצגת נזקי השביתה למשק ולצרכנים, ואילו דרישות השובתים ומצוקותיהם מוצגות במקרים רבים כבעלות חשיבות משנית. אמצעי התקשורת בחרו בדרך כלל למסגר את השביתה מנקודת המבט של המעסיק – המדינה – מתוך הדגשת הנזקים הנגרמים לציבור. הדבר בולט במיוחד בסיקור שביתת עובדי הנמלים ושביתת העובדים הארעיים ברשות שדות התעופה. מצאנו שהסיקור בכלי התקשורת, בעיקר ב*הארץ*, נוטה להזדהות עם המדינה ועם התעשיינים, ולא עם השובתים, שלעתים תוארו באופן שלילי.

הבניית הייצוגים של עובדי הנמלים והסגל הבכיר יצרה על פי רוב תבנית בינארית של אפיונים סטראוטיפיים של שתי הקבוצות. רציונליות, פרופסיונליות ושיח אוניברסלי לגיטימי אפיינו את אנשי הסגל הבכיר, ואילו אמוציונליות ושיח אישי רגשי לא עקבי ונעדר לגיטימציה אפיינו את עובדי הנמלים והעובדים הארעיים ברשות שדות התעופה.

ממצאים אלו מאששים את הטענה שהאפיון המרכזי של אשכנזיות כיום הוא היותה קבוצה אתנית לא מסומנת בעלת מאפיינים אוניברסליים (ששון־לוי 2008). הדבר בא לידי ביטוי בנטייה להתייחס לעובדי הסגל הבכיר מנקודת מבט פרופסיונלית, אגב ציון פרטים מקצועיים בלבד של הדובר – באופן שנוצרת הפרדה ברורה בין הספֵרה הפרטית, שנותרת מחוץ למסגור בכלי התקשורת, לבין הספרה הציבורית. אמנם התקשורת אינה מתייחסת במפורש למסמנים האתניים, אולם מסמנים אלו מהדהדים ומסומנים מחדש בעיקר אצל שובתים ממוצא מזרחי. מסמנים אלו מוטמעים לכאורה לתוך השיח המעמדי אולם הם משחזרים ומייצרים מחדש את הדיכוטומיה הסטראוטיפית מזרחים־־אשכנזים.[19] עובדי הנמלים צוטטו לרוב ללא התייחסות לשמם או לתפקידם. במקרים המעטים שבהם היתה התייחסות כזאת, היא ערבבה את הספרה הציבורית והאישית מתוך הדגשת הרכיב האתני, למשל בכתבה שבה מופיע הציטוט: "אני יורם סוויסה מאשדוד, אב לשלושה, לא מתבייש שאני מרוויח טוב". ממצאים אלו מחזקים את טענתה של ששון־לוי (שם) שהשיח בתקשורת בישראל מדבר בשני קולות: האחד מטשטש דיון על הבדלים אתניים, ואילו האחר, שאינו מפורש, מסמן את הלבן/האשכנזי כייצוג מועדף.

19 סבירסקי וברנשטיין 1993; שנהב 2003; יונה ושנהב 2005; לאטור 2005; שנהב וחבר 2006.

פעמים רבות אימצה התקשורת את ההשקפה הניאו־ליברלית הגורסת שאת הכלכלה מניעים בעלי ההון, תהליכי ההפרטה, החלשת כוח העבודה המאורגן, צמצום המגזר הציבורי והורדת השכר בו, ויצירת שוק עבודה מפוצל שבו מספר העובדים הארעיים נטולי הזכויות גדל על חשבון מספר העובדים בעלי סל זכויות רחב.

אחת החובות המרכזיות המוטלות על כלי התקשורת במדינה דמוקרטית היא הצגת מידע מלא ככל האפשר שיעניק לאזרחים בסיס לגיבוש עמדה עצמאית. אולם הממצאים העלו שחובה זו לא מולאה בערוצי הטלוויזיה ובעיתונים שדיווחו על השביתות. מתברר שהן בעיתונים והן בטלוויזיה נעדרו מהסיקור מידע בסיסי על היבטים שונים של השביתה ושל מקורותיה. לפני הקוראים והצופים הוצגה תמונה חלקית בלבד של גורמי השביתה ושל משמעות סכסוך העבודה עבור הצדדים השונים ועבור הציבור הרחב.

האם אפשר להסיק מן המחקר הזה מסקנות באשר לאופן הייצוג של קבוצות עובדים אחרות בעלות בולטות אתנית, מגדרית או לאומית בתקשורת? אנו סבורים כי אין במחקר זה כדי לקבוע קביעה נחרצת באשר לייצוגן של קבוצות עובדים אחרות בתקשורת, אך אנו משערים שהזהות האתנית ממלאה תפקיד משמעותי ככל שהיא בולטת יותר בקרב קבוצות העובדים המסוקרות. מכאן שמחקר זה זורע אור על האתניות ועל חשיבותה במחקר העוסק בייצוגים של מעמד בכלל ובזירת יחסי העבודה בפרט.

לבסוף, נציין כי במחקר האקדמי בישראל ישנה התייחסות מועטה לסיקור התקשורתי של שביתות יחסית למדינות אחרות. לנוכח העובדה שהמחקר האקדמי עוסק בהיבטים רבים ומגוונים של תחום התקשורת, יש מקום לשאול מדוע חקר סיקור השביתות, תופעה כה מרכזית במערכת יחסי העבודה בישראל, לוקה בחסר. אנו מקווים שמחקרים עתידיים יעסקו בסיקור היבטים חשובים נוספים של השביתות, מלבד ההיבטים המעמדיים והאתניים, כגון היבטים מגדריים ולאומיים.

רשימת מקורות

ביאור, ח', 2008א. "ביה"ד לעבודה חייב את עובדי הנמלים לחזור לעבודה מלאה עד לחתימת הסכם קיבוצי חדש", *הארץ*, 23.7.08.

———, 2008ב. "יו"ר הוועד בנמל חיפה נחקר במשטרה: העובדים החריפו את השביתה לאות הזדהות", *הארץ*, 27.7.08.

ביאור, ח', וע' בן־יהודה, 2008. "הושג הסכם לסיום שביתת הנמלים: הנזק למשק נאמד ב־4.8 מיליארד שקל", *הארץ*, 5.8.08.

בלכמן, י', 2008. "על ההרכב האתני של האוניברסיטאות", *תיאוריה וביקורת* 33 (סתיו): 191–198.

בן ששון־פורסטנברג, ש', וש' חדד־חזקיה, 2001. *שביתת הסגל האקדמי באוניברסיטאות*, ירושלים: כנסת ישראל, מרכז מחקר ומידע.

בר־לב, י', 2007. "ייצוג מיעוטים בשידור הציבורי", עבודת מוסמך, הפקולטה למדעי הרוח והחברה, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב.

דהאן, י', 2004. "נבלים וגיבורים בתקשורת הישראלית", *העוקץ*, www.haokets.org/default.asp?PageID=10&ItemID=2208, 21.9.04 (אוחזר ב־27.6.10).

וולספלד, ג', 2006. *סיקור העוני בעיתונות הישראלית אפריל 2005–מרץ 2006*, יפעת: מחקרי מדיה מתקדמים (המכון הישראלי לדמוקרטיה, פורום קיסריה).

sl.site.co.il/hamaaroch/writers/gadi.ppt#2 (אוחזר ב־27.6.10).

וטורי, ע', 2006. "סיכום מייאש של מאבק הארעיים בנמל התעופה בן גוריון", *העוקץ*, 20.11.06, www.haokets.org/default.asp?PageID=10&ItemID=3418 (אוחזר ב־27.6.10).

זרחיה, צ', וח' ביאור, 2004. "עובדי הנמלים פותחים בשביתה עקב אישור הרפורמה המבנית: הנזק מהעיצומים עד כה – 100 מיליון שקל", *הארץ*, TheMarker, 15.7.04.

חסון, י', 2006. *שלושה עשורים של הפרט*ה, תל־אביב: מרכז אדוה.

טורין, א', (בהכנה). "'על גב הילדים' – סיקור שביתות המורים בעיתונות הישראלית: ניתוח תקשורתי ומגדרי".

ידיעות אחרונות, 2001. "עשרות סטודנטים הפגינו אתמול באוניברסיטת תל אביב נגד שביתת סגל המרצים הבכיר", *ידיעות אחרונות*, 9.11.01.

יונה, י', וי' שנהב, 2005. *רב־תרבותיות מהי? על פוליטיקה של השונות בישראל*, תל־אביב: בבל.

כהן, י', 2006. "פערי שכר לאומיים, מגדריים ואתניים", א' רם ונ' ברקוביץ (עורכים), *אי/שוויון*, באר שבע: אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, עמ' 339–347.

לאטור, ב', 2005. "מעולם לא היינו מודרנים", *תיאוריה וביקורת* 26 (אביב): 43–73.

סבירסקי, ש', וד' ברנשטיין, 1993. "מי עבד במה, עבור מי, ותמורת מה? הפיתוח הכלכלי של ישראל והתהוות חלוקת העבודה העדתית", א' רם (עורך), *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים*, תל־אביב: ברירות, עמ' 120–147.

סבירסקי, ש', וא' קונור־אטיאס, 2003. *שנים שחורות*, תל־אביב: מרכז אדוה.

סניור, א', 2006א. "שיבושים בלוח הטיסות בנתב"ג; העובדים הגבירו העיצומים", *Ynet*, 1.11.06, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L–3322611,00.html (אוחזר ב־27.6.10).

———, 2006ב. "נתב"ג: העובדים החזירו את הנמל לפעילות", *Ynet*, 2.11.06, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L–3322613,00.html (אוחזר ב־27.6.10).

פירסט, ע', וא' אברהם, 2004. *ייצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית: השוואה בין סיקור "יום האדמה" הראשון (1976) לבין סיקור "אינתיפאדת אל־אקצא" (2000)*, תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב ומרכז תמי שטייניץ למחקרי שלום.

———, 2007. "כיכר השוק הומה? על המגוון התרבותי בערוצי הטלוויזיה המסחריים בישראל ועל הדרכים לשיפורו", ד' כספי (עורך), *תקשורת ופוליטיקה בישראל*, ירושלים ותל־אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 134–162.

פלג, א', 2005, *ההפרטה כהצברה: גופים מופרטים במשפט הציבורי*, תל־אביב: רמות, אוניברסיטת תל־אביב.

רגב, ד', 2001א. "המנגינה חוזרת: האוניברסיטאות מושבתות היום – הפעם בגלל המרצים", *ידיעות אחרונות*, 4.11.01.

———, 2001ב. "המטרה: הצלת הסמסטר", *ידיעות אחרונות*, 18.11.01.

רשות החברות הממשלתיות, 2004. *דו"ח על פעולות רשות החברות הממשלתיות בשנת 2003*, 15.3.04, www.gca.gov.il/NR/rdonlyres/854BEA24–A9E5–4115–B69A–F4CA1A98C8CD/0/AuthorityReport_2003.pdf, עמ' 15 (אוחזר ב־27.6.10).

שנהב, י', 2003. *היהודים־הערבים: לאומיות, דת ואתניות*, תל־אביב: עם עובד.

שנהב, י', וח' חבר, 2006. "כיצד הפכו 'היהודים־הערבים' למזרחים", ע' פרלסון, *שמחה גדולה הלילה: מוזיקה יהודית־ערבית וזהות מזרחית*, תל־אביב: רסלינג, עמ' 7–18.

ששון־לוי, א', 2006. "הלובן הבלתי נראה: השיח העכשווי על האשכנזיות", הרצאה שנישאה ביום עיון "אשכנזיות מהי?", מכון ון ליר בירושלים, 19.6.06 (באדיבות המחברת).

———, 2008. "השיח והפרקטיקה של האשכנזיות", *תיאוריה וביקורת* 33 (סתיו): 101–129.

Bagdikian, B. H., 2004. *The Media Monopoly*, Boston: Beacon Press.

Baker, C. E., 2007. *Media Concentration and Democracy: Why Ownership Matters*, Cambridge: Cambridge University Press.

Entman, R. M., 1993. "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm," *Journal of Communication* 43(4): 51—58.

Erickson, C. M. D., 1996. "Information on Strikes and Union Settlements: Patterns of Coverage in a 'Newspaper of Record'," *Industrial and Labor Relations Review* 49(3): 395–407.

Gitlin, T., 1980. *The Whole World is Watching,* Berkeley: University of California Press.

Hall, S., 1977. "Culture, the Media, and Ideological Effect," in J. Curran *et al.* (eds.), *Mass Communication and Society*, London: Edward Arnold, pp. 315—348.

Herman, E., and N. Chomsky, 1988. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon Books.

Kendall, D., 2005. *Framing Class: Media Representation of Wealth and Poverty in America*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Kumar, D., 2001. "Mass Media, Class, and Democracy: The Struggle over Newspaper Representation of the UPS Strike," *Critical Studies in Media Communication* 18(3): 285—302.

Lemish, D., 2000. "The Whore and the Other: Israeli Images of Female Immigrants from the Former USSR," *Gender and Society* 14(2): 333—349.

LeVine, R. A., and D. T. Campbell, 1972. *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior*, Oxford, UK: John Wiley & Sons.

Martin, C., 2003. *Framed! Labor and the Corporate Media*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

McChesney, R., 1999. *Rich Media, Poor Democracy*, New York: The New Press.

Miller, M. C., 2001. "What's Wrong with This Picture?" *The Nation*, December 20.

Parenti, M., 1986. *Inventing Reality: The Politics of the Mass Media*, New York: St. Martin's Press.

Philo, G. (ed.), 1995. *Glasgow Media Group Reader*, II: *Industry, Economy, War and Politics*, London: Routledge.

Puette, W., 1992. *Through Jaundiced Eyes: How the Media View Organized Labor*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Shmidt, D., 1993. "Public Opinion and Media Coverage of Labor Unions," *Journal of Labor Research* 14(2): 151—164.

נספח 1: לוחות[20]

לוח 1: התפלגות מספר הכתבות העוסקות בשביתות לפי עיתון ושנה

	ידיעות אחרונות	*הארץ*	סך הכול
2001	27	31	58
2004	23	44	67

לוח 2: התפלגות מקום הכתבות העוסקות בשביתות לפי עיתון ושנה

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
דפי החדשות	24 89%	11 48%	22 71%	
פרשנות ומאמרי דעה	3 11%	1 4%	8 26%	
מדור כלכלי		11 48%	1 3%	
אחר				
סך הכול כתבות	27 100%	23 100%	31 100%	

לוח 3: סיווג השביתה לפי עיתון ושנה

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
מחאה/ הפגנה כחוק	2 7%	5 22%	6 20%	1 2%
שביתה כחוק	20 74%	12 52%	1 3%	29 66%
אירוע שהפר את הסדר הציבורי (התקיים שלא כחוק)	0	2 9%	1 3%	5 11%
אחר	5 19%	4 17%	23 74%	9 21%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

20 נתוני הלוחות מעוגלים כלפי מעלה או כלפי מטה כדי להציג מספרים שלמים. בכל הלוחות, שנת 2001 מציינת את שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות ושנת 2004 מציינת את שביתת עובדי הנמלים.

לוח 4 : הצד המיוצג בכתבה

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
המעסיק (המדינה)	3 11%	6 26%	5 16%	15 34%
המועסק (עובדים, נציגי העובדים, נציגי ההסתדרות וכו')	6 22%	3 13%	11 36%	8 18%
התעשיינים/ נציגים פרטיים של המעסיקים	0	7 31%	0	9 21%
הציבור	5 15%	1 4%	5 16%	8 18%
כתבה מאוזנת	13 52%	6 26%	10 32%	4 9%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

לוח 5: נטיית הכתבה

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
הכתבה נוטה לצד המעסיק	1 4%	8 35%	6 19%	24 55%
הכתבה נוטה לצד הציבור	7 26%	2 9%	9 29%	7 16%
הכתבה נוטה לצד המועסק	12 44%	6 26%	4 13%	7 16%
הכתבה מאוזנת	7 26%	7 30%	12 39%	6 14%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

לוח 6: אפיון כותרות הכתבות העוסקות בשביתות

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
הכותרת מצדדת בעובדים	4 15%	2 9%	5 16%	8 18%
הכותרת מצדדת במעסיקים	3 11%	5 22%	5 16%	14 32%
הכותרת מצדדת בעמדת הציבור	14 52%	2 9%	6 19%	0
הכותרת מצדדת בעמדת התעשיינים/בעלי עניין	0	6 26%	0	6 14%
אחר	6 22%	8 35%	15 48%	16 36%
סך הכול כתבות	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

לוח 7: ציטוט גורם כלשהו בכתבה

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
כן	20 74%	17 74%	23 74%	34 77%
לא	7 26%	6 26%	8 26%	9 21%
אחר	0	0	0	1 2%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

לוח 8: ציטוט המועסקים

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
רוב הכתבה	3 11%	1 4%	5 16%	3 7%
חצי	3 11%	2 9%	6 19%	3 7%
מעט	5 19%	4 17%	9 29%	12 27%
לא צוטט כלל	16 59%	16 70%	11 36%	26 59%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

לוח 9: ציון פרטים מקצועיים ואישיים של מרואיינים מקרב השובתים

עיתון	*ידיעות אחרונות*		*הארץ*	
שנה	2001	2004	2001	2004
פרטים מקצועיים	9 33%	5 22%	17 55%	15 34%
פרטים אישיים	1 4%	1 4%	0	2 5%
לא רלוונטי/אחר	17 63%	17 74%	14 45%	27 61%
סך הכול	27 100%	23 100%	31 100%	44 100%

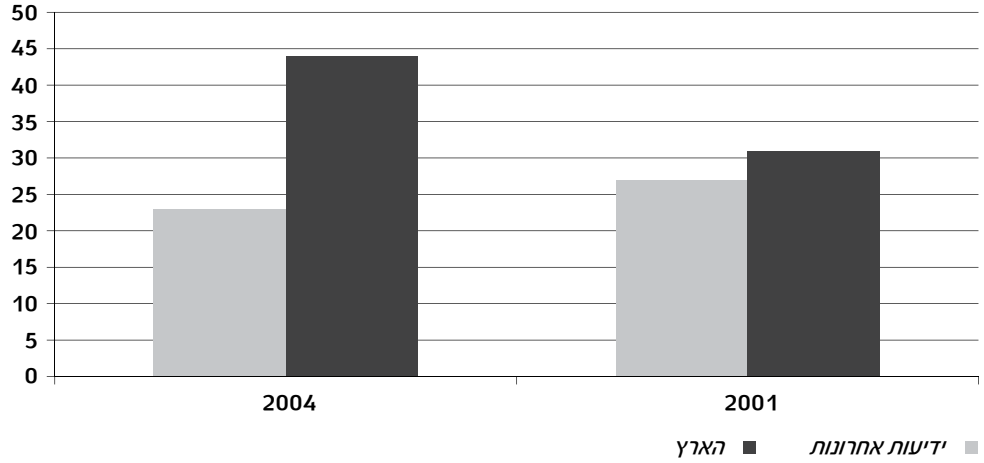
לוח 10: מספר כתבות העוסקות בשביתות על פי ערוץ

	שביתת המרצים הבכירים באוניברסיטאות	שביתת עובדי הנמלים	שביתת העובדים הארעיים בנתב"ג
הערוץ הראשון	12	17	3
הערוץ השני	4	6	5
ערוץ 10*	0	2	3

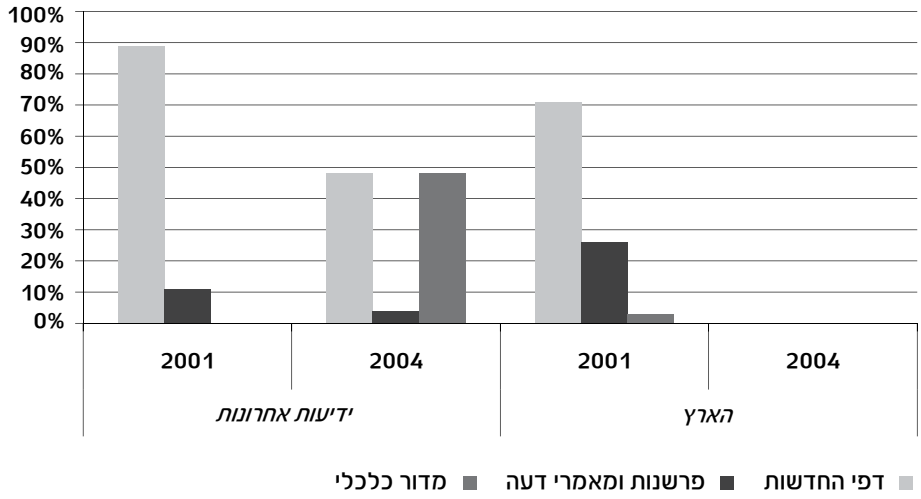
*בשנת 2001 ערוץ 10 טרם החל לשדר.

נספח 2: תרשימים[21]

תרשים 1: התפלגות מספר הכתבות העוסקות בשביתות לפי עיתון ושנה

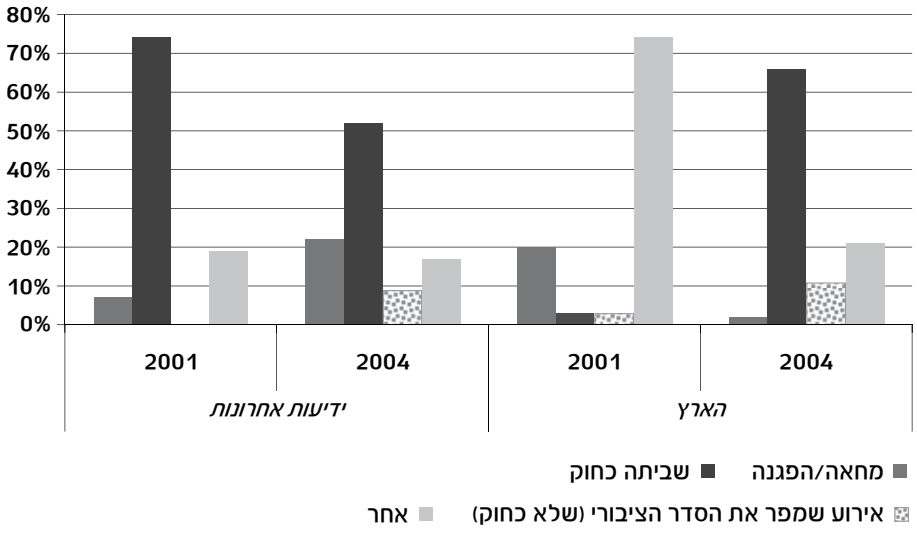

תרשים 2: התפלגות מספר הכתבות העוסקות בשביתות ומקומן לפי עיתון ושנה

21 בכל התרשימים, שנת 2001 מציינת את שביתת הסגל הבכיר באוניברסיטאות ושנת 2004 מציינת את שביתת עובדי הנמלים.

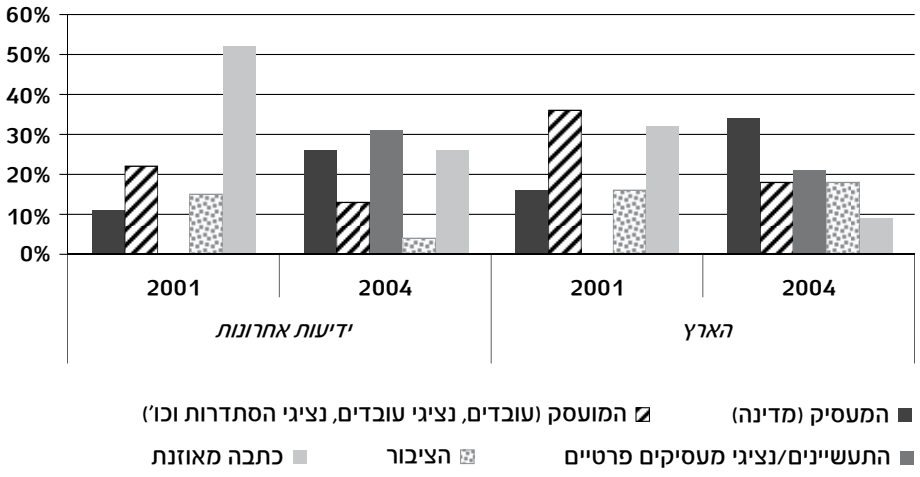
תרשים 3: סיווג השביתה לפי עיתון ושנה

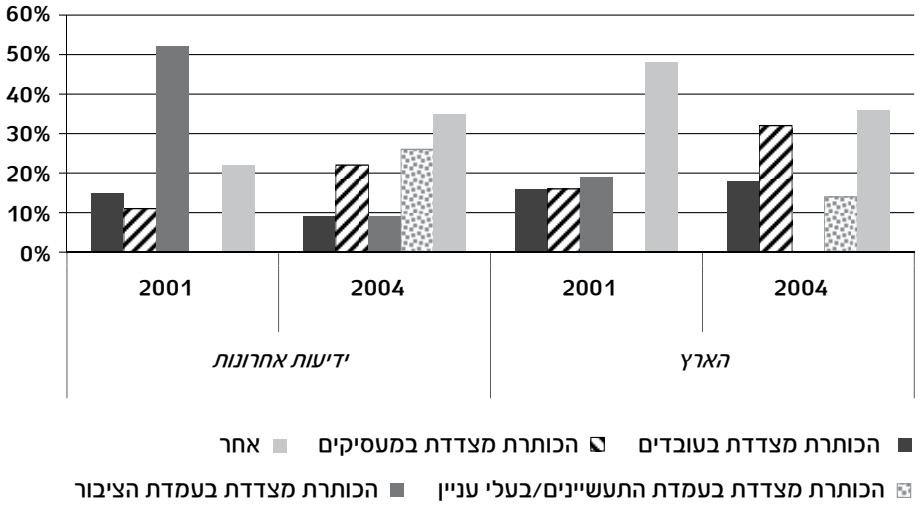
תרשים 4 : הצד המיוצג בכתבה

תרשים 5: נטיית הכתבה

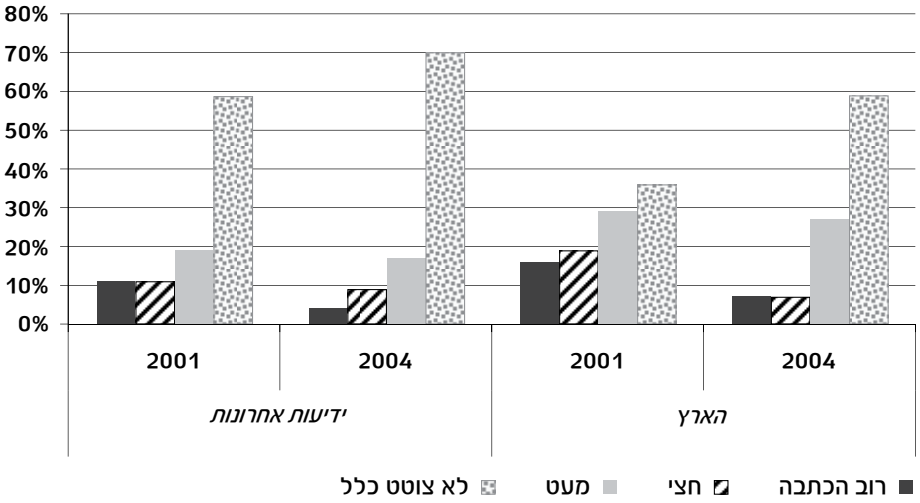
תרשים 6: אפיון הכותרות

תרשים 7: ציטוט גורם כלשהו בכתבה

תרשים 8: ציטוט המועסק

תרשים 9: ציון פרטים מקצועיים ואישיים של מרואיינים מקרב השובתים

תרשים 10: מספר כתבות על השביתות על פי ערוץ

